

KONSTEN

Vrinnevisjukhuset i Norrköping

KONSTEN

Möten mellan människa och natur
Vrinnevisjukhuset i Norrköping

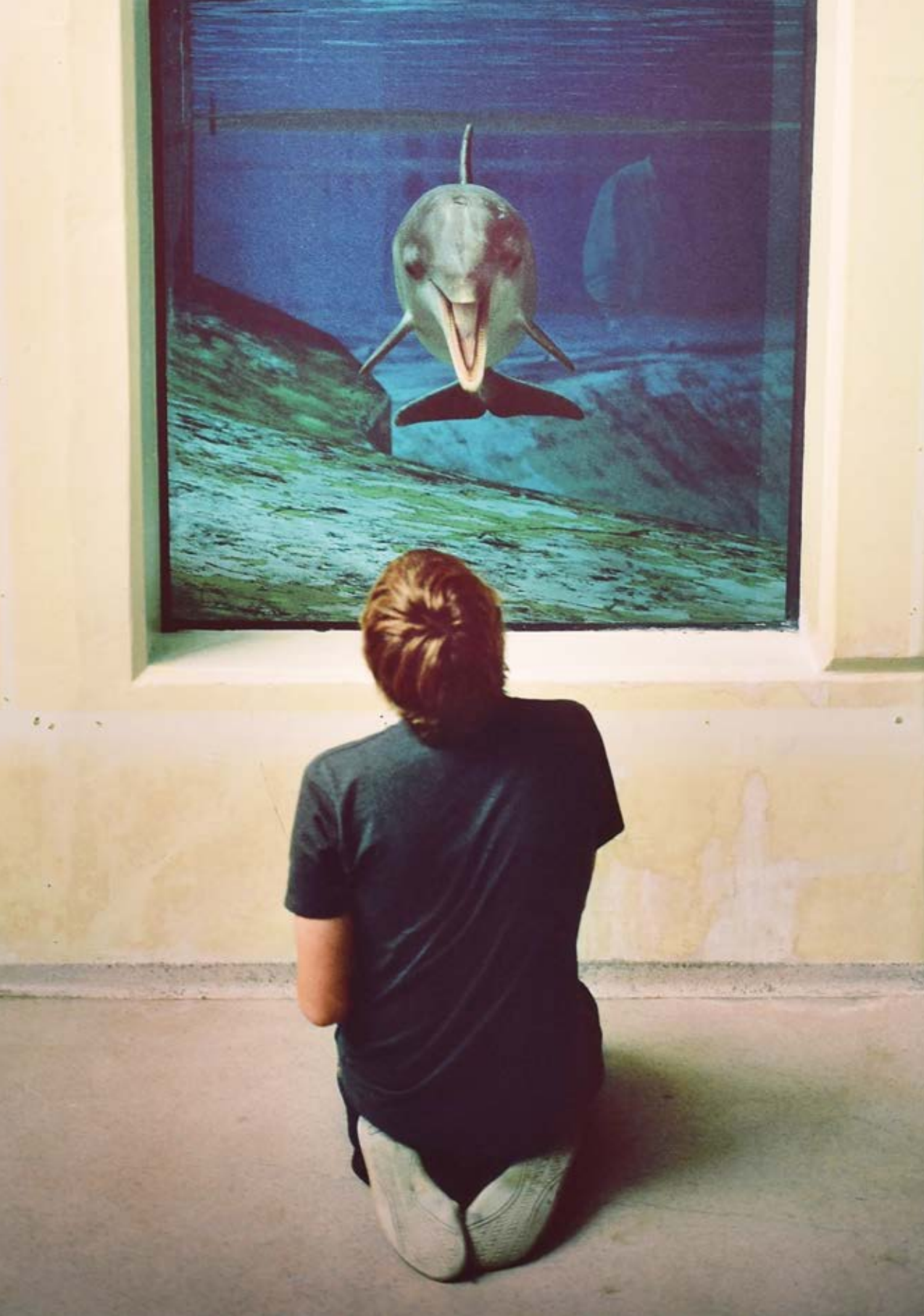
BILDTEXT

Omslag: *POP#2* av Eva Koch, videoinstallation, 2016. Foto: Niels Plenge.

Innehåll

FÖRORD Ann Magnusson	5
LASARETTET MED DET MÄNSKLIGA ANSIKTET Thorbjörn Andersson	8
KONST KAN FÖRKLARA OCH FÖRLÖSA, LINDRA OCH LÅKA Stefan Hammenbeck	18
OFFENTLIG KONST SOM KULTURARV Karin Hermerén	32
ALLT ANNAT ÄN EN VIT KUB Atte Öhrnell	40
KONSTEN på Vrinnevisjukhuset i Norrköping	
<i>Universum – Hela rymden och tiden och allt dess innehåll</i> – Ulla Fredriksson	46
<i>Bergtagen</i> – Martin Wickström	54
<i>POP#2</i> – Eva Koch	58
<i>Fukt</i> – Meta Isæus-Berlin	64
<i>The Last Painting, Am Gipfel, Spätherbst, Morgen Auf Der Donau</i> – Stefan Otto	66
<i>Fågel, fisk & mittemellan, Spelrum för luftburna</i> – Fredric Ilmarson	70
<i>U</i> – Leif Elggren och Hans Björn	76
”Jag ville greppa det ogreppbara” – ett konstnärssamtal mellan Ulla Fredriksson och Cecilia Edefalk	82
Skogen av pelare – ett konstnärssamtal mellan Ulrik Samuelson och Pia Sandström	90
Röster om konsten	99
Översiktskarta	106

”Husen där de sjuka vistas ligger inbäddade i skogen. Vindens sus i trädkronorna och skogens alla dofter kan också vara medicin.”

Bo Castenfors, ur *Frisk med konst – Lasarettet i Norrköping* (1988).

Förord

Vrinnevisjukhuset har sedan invigningen 1988 beskrivits som ett personligt, mänskligt och naturnära sjukhus. Byggnadsverket – ett antal sammanlänkade byggnadskroppar i rödbrunt tegel – är ritat av Bo Castenfors Arkitektkontor AB.

Redan på planeringsstadiet präglades arbetet av en helhetssyn. Målet var att forma en vårdmiljö med förmågan att både stimulera och skapa välbefinnande. Sjukhuset liknades vid en levande småstad med dess omväxlande bebyggelse och karaktär. Inom- och utomhusmiljöer skulle få växa fram i samspel med naturen runt omkring.

I samband med byggandet av Vrinnevisjukhuset initierades för dess räkning en för tiden omfattande konst-satsning. En rad platsspecifika verk beställdes och en mängd konstverk köptes in från gallerier eller direkt från konstnärer. Insatserna koncentrerades främst till de publika ytorna och innefattade olika konstnärliga uttryck och material.

När Vrinnevisjukhuset stod färdigt på sent åttiotal var det ett av de modernaste sjukhusen i landet.

Trettio år senare har vården förändrats och lokalerna behöver anpassas efter nya behov. Genom det stora om- och nybyggnadsprojektet *Vision 2020* rustas nu sjukhuset för dagens och framtidens sjukvård.

I samband med detta har Region Östergötland gjort en ny satsning på konst. I AM Publics uppdrag som konstkonsult har det ingått att ta fram ett övergripande konstprogram som tar hänsyn till platsen, arkitekturen, sammanhanget och den verksamhet som ska pågå där. Det har dessutom handlat om att i dialog med Region Östergötlands konstavdelning och en styrgrupp för konst driva arbetet med platsspecifika gestaltningar och inköp av enskilda verk för placering i vårdmiljö. I samband med ombyggnationen har även en översyn gjorts, och en renovering av den befintliga konsten utförts.

Det övergripande temat för konstprogrammet är *Elementa – Möten mellan Människa och Natur*. Det kan ses som en fortsättning och fördjupning av temat *De Fyra Elementen* från byggåret 1988. Det befintliga konstinnehavet har därvid kompletterats med nya konstnärliga uttryck och verk av samtida konstnärer. Samlingen innefattar verk av bland andra

Eva Koch, Martin Wickström, Ulla Fredriksson, Fredric Ilmarson, Meta Isaeus-Berlin, Stefan Otto och Ann Edholm. Här ryms också äldre konst av bland andra Ulrik Samuelson, Sievert Lindblom, Leif Bolter, Kajsa Mattas och Peter Hellbom. Tillsammans reflekterar konstnärerna kring de samband och det samspel som finns mellan människan och naturen; naturens eget ekosystem och människans vilja att tygla, ordna, arrangera och bruka naturen. Att göra den till sin.

Konsten i en vårdmiljö är till för oss alla, men hur vi uppfattar ett konstverk är djupt personligt och individuellt. Ibland kan upplevelsen av ett konstverk vara överväldigande, andra gånger kan vi se konsten som lätt förströelse, ibland noterar vi den knappt när vi hastar förbi. Att ta till sig konst kan ta tid. Kanske saknas både tid och energi, men när tillfälle ges – och konsten fungerar som bäst – kan den erbjuda ett fönster ut mot något mer.

Det är inte enbart det igenkännbara, harmoniska och visuellt tilltalande som erbjuder oss dessa möjligheter, utan också det som berör på flera plan och ger oss andra infallsvinklar. Konsten stärker vår förmåga att artikulera och synliggöra det vi har inom oss. Den ger oss tillgång till det möjliga och det omöjliga på samma gång.

Förhoppningen är att konsten på Vrinnevisjukhuset kan bidra till betydelsefulla och tilltalande upplevelser för patienter, personal, närstående och besökare. Med denna katalog vill vi ge ytterligare perspektiv på konsten och hur vi kan möta den som samtalspartner eller vägvisare.

I katalogen bidrar landskapsarkitekt Thorbjörn Andersson samt tidigare konstintendenten vid Östergötlands Museum, Stefan Hammenbeck, med sina reflektioner kring konst och arkitektur i vårdmiljöer och på Vrinnevisjukhuset.

Chefskonservatorn vid Moderna Museet Karin Hermerén har skrivit en avhandling om den offentliga konsten som ett kulturarv, där Vrinnevisjukhuset ingår som fallstudie. I ett samtal berättar hon här om vikten av att öka kunskapen om den offentliga konsten som ett kulturarv.

Jag hoppas att denna konst katalog ska komma till glädje bland patienter, personal och besökare i Vrinnevisjukhuset. Stort tack till Region Östergötland, konstnärer, skribenter, medarbetare och medredaktör för ett gott samarbete.

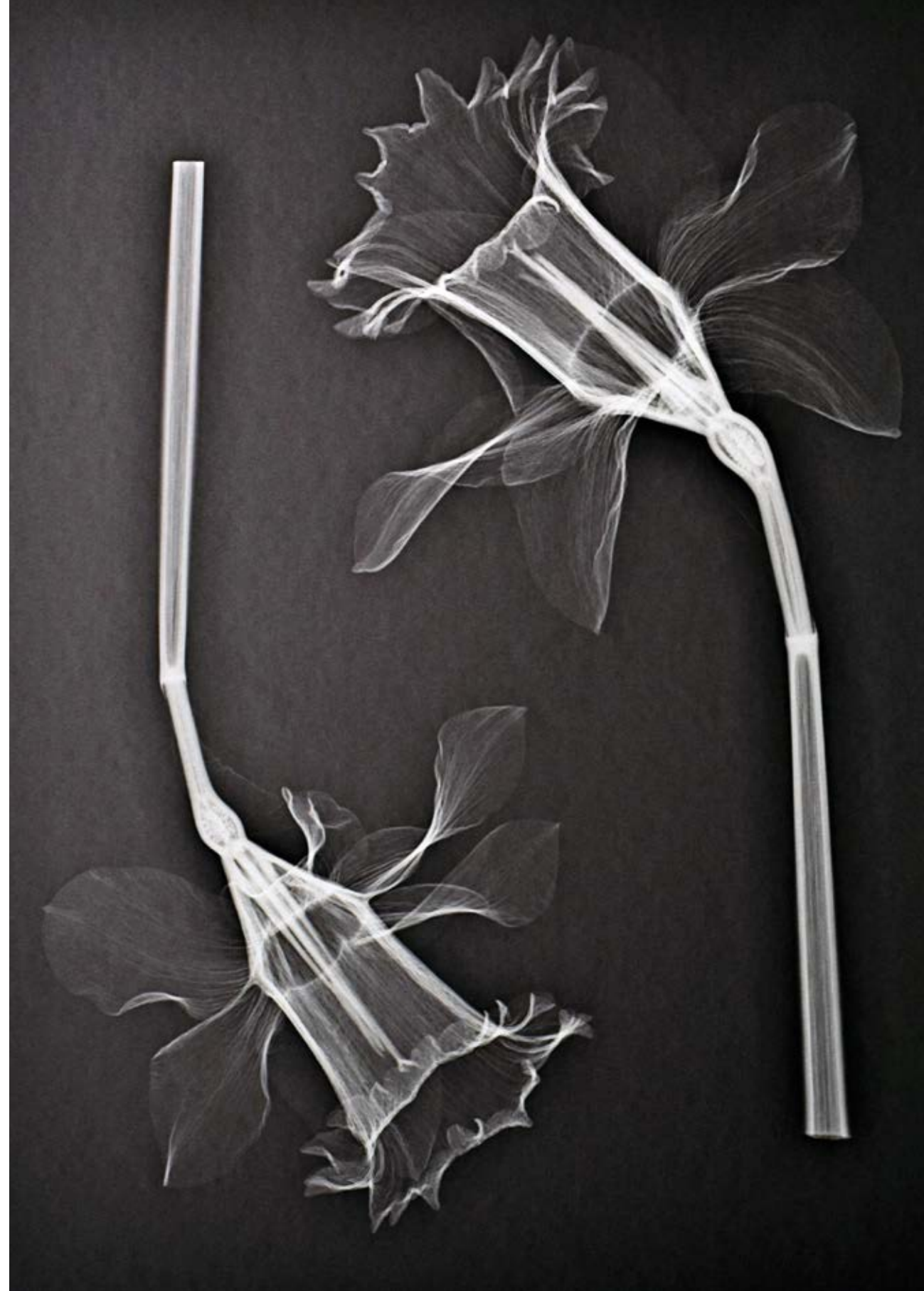
Ann Magnusson är projektledare för konst satsningen på Vrinnevisjukhuset och redaktör för denna katalog. Hon är VD och grundare av AM Public, konsultföretag inom området konst i samhällsmiljö. Hon har femton års erfarenhet av uppdrag inom stat, kommun, region och näringsliv och en omfattande specialkompetens inom projektledning och processhantering i komplexa konstprojekt.

BILDTEXTER

Sid 2: *Untitled (Butterfly 1)* av Sandra Kantanen, pigmenttryck med blåstrat glas, 2015.

Sid 4: Detalj ur *Zoo World 3* av Julia Lindemalm, fotografi, 2012.

Sid 7: *Samling II* av Elisabeth Henriksson, fotografi, 2020.

Lasarettet med det mänskliga ansiktet

Medicinskt tänkande har historiskt sett medverkat till att skapa kala och sterila miljöer. Det sanitära som ideal var en grundbult i synen på vård under hygienismens genomslag på tidigt 1900-tal. Från och med det sena 1900-talets sjukvård har insikterna om den inre och yttre miljöns hälsobringande påverkan djupnat – inte minst med hjälp av konst.

Människor på sjukhus befinner sig i ett känsligt och utsatt läge. Tanken med konst i sjukhusmiljö är att skänka patienter och personal estetiska upplevelser i sjukhusets övrigt kliniska miljö, men också att avleda tankar och skapa nyfikenhet.

Hälsa, konst och natur

Vrinnevisjukhuset är rikligt besänkt med konst. Sammantaget finns här så mycket som ett sextiotal uppdragsbaserade permanenta konstverk, vilket bör vara en av de större konststatsningar i sjukhusmiljö som gjorts i Sverige. Konsten befinner sig såväl inomhus som utomhus och utgörs av skulpturer, målningar, textilier, keramiska arbeten, emaljer, reliefer, hela skulpturgårdar. Nils G Stenqvist, konstnär, anlätades i ett tidigt skede för att samordna denna stora konststatsning. Östergötlands läns landsting gav vid invigningen ut en liten bok om konsten på sjukhusområdet. Boken heter *Frisk med konst – Lasarettet i Norrköping* från 1988.

Förutom arbetet med konsten har också gestaltandet av själva platsen varit viktig. Landskapet, naturen, utblickarna, årstidsväxlingarna och igenkännandet har setts som något som hjälper patienterna att känna sig bättre i en annars sårbar situation. Sjukhuset är placerat i den vackra Vrinneviskogen. Det är ett småbrutet landskap med höjdsträckningar, skogspartier, åkrar och ängar, och även kulturrester som gamla stengårdsgårdar. Vissa av dessa har återanvänts i sjukhusets miljö. Man har gått varsamt tillväga och sparat befintliga träd helt nära byggnadernas fasader. Från gårdarna hörs vindsuset i trädkronorna och fågelsången. Naturens helande verkan samt konstens avledande möjligheter i svåra situationer har varit två viktiga utgångspunkter.

I filmen *Frisk med konst – Ett program om konsten på Vrinnevisjukhuset* som gjordes år 2001 om sjukhuset säger chefsläkare Christer Liedgren: ”Konst, litteratur, musik,

natur är alla positiva upplevelser som vi kan samla på oss och som har en stimulerande påverkan och kanske även en läkande förmåga.” En filosofi som antyder att medicin kan vara mer än piller.

En lång process

Vrinnevisjukhuset är beläget några kilometer söder om Norrköping, strax intill stadsdelen Hageby. Projektet föddes ur en arkitekttävling 1968, vilken vanns av Bo Castenfors arkitektkontor. Kontoret hade en lång och omfattande erfarenhet av att utforma sjukhusmiljöer. Under två decennier utreddes sedan det nya sjukhuset och förslaget som till slut förverkligades var resultatet av en lång process av förändringar och justeringar. Omprövningsarbetet ägde rum i stort sett samtidigt som flera av de kritiserade svenska storsjukhusen uppfördes.

Byggnaderna inom Vrinnevisjukhuset är som nämnts sammanfogade som en liten stad med hushöjder på högst tre våningar. Huskropparna grupperar sig kring ett par dussin slutna eller halvöppna gårdar och entrémiljöer. Det byggda är tänkt att ha mänskliga mått, så att man inte ska känna sig överväldigad av sjukhusets storlek. Huvudstråket löper som en inomhusgata genom sjukhuset. Längs denna gata möter man ömsom gårdarna, ömsom den kringliggande naturen.

Sanatorierna

Svenska sjukhus har gått igenom olika traditioner och karakteriserats av olika tankegångar. Att använda frisk luft, motion och kroppsrörelse som en del av tillfrisknandet var typiskt för sanatorieanläggningarna. Sanatorierna tillkom för att möta lungtuberkulosens härjningar. Detta blev särskilt tydligt efter industrialismens genombrott under 1800-talets andra del med dess ohälsosamma fabriksmiljöer. Även beslutet år 1901 om 240 dagars allmän värnplikt i Sverige förde med sig en hastigt spridd tbc. Sammanförandet av stora mängder unga män i kaserner gjorde så smittspridningen till ett stort problem.

Det första svenska exemplet på ett sanatorium stod färdigt 1891. Under första halvan av 1900-talet anlades många flera. Sanatorierna var belägna i lantlig miljö med tillgång till friska vindar, skog och berg med hög luft. Ligghallarna var typiska för dessa byggnader – där patienterna låg nerbäddade på ett slags öppna balkonger, vända mot söder. Detta var en viktig del av de lungsjukas behandling. När patienterna blev starkare fanns i sanatoriets närhet en sjukhuspark för promenader och parksoffor för återhämtning utplacerade på jämna avstånd.

Kroppefjäll i Dalsland var ett sådant sanatorium, som är delvis bevarat. Här finns anlagda stigar i byggnadens närhet för kortare och längre promenader. Under vandringen möter

man monument och minnesmärken, ditplacerade för att öka intresset. Den yttre miljön anlades i Kroppefjäll på överläkaren C V Saedéns initiativ. Han menade att promenaderna hade en terapeutisk funktion. De sista patienterna lämnade Kroppefjälls sanatorium 1960.

Det skulle dröja till efter andra världskriget innan antibiotika blev allmänt tillgängligt och antalet TBC-patienter därmed snabbt minskade. Sanatorierna stängdes och gjordes om till vandrarhem, konferenscenter och liknande.

Storsjukhusen

På 1930-talet, folkhälsans årtionde, togs initiativet till ett nytt akutsjukhus i Stockholm – Södersjukhuset. Det byggdes upp på Södermalms sydvända förkastningsbrant och stod färdigt 1944.

Södersjukhuset förebådade alltså den följande epoken, storsjukhusens epok, med alla funktioner samlade i ett enda stort komplex med två parallella block. Samtidigt användes tankar från de äldre sanatorierna med en luftig placering, väl åtkomlig för Årstafjärdens friska vindar, och vida utblickar över det vackra skärgårdslandskapet i söder.

Byggandet av storsjukhus tog fart under 1960-talet. Det var en tid med många teknisk-medicinska framsteg. Den första lyckade hjärttransplantation genomfördes exempelvis 1967 på ett sjukhus i Kapstaden, Sydafrika. Människan sågs mer än tidigare som en maskin där reservdelar kunde monteras för att ersätta det som inte fungerade. Denna tekniskt rationella syn på hälsa kom att påverka de sjukhusbyggnader som formades vid samma tid. Senmodernisterna satte fokus på det nya, på tekniskt drivna uppfinningar och på tron att ingenjörskonsten förmådde lösa alltfler av mänsklighetens problem.

Arkitekturen som skulle rymma vården under dessa år kom att kallas strukturalism. Skälet var att man byggde anläggningar som repetitioner av flera vårdavdelningar och kliniker med sinsemellan likartad uppläggning, förbundna av transportkorridorer. En grundidé var att dessa strukturer lätt kunde adderas på vid behov och på så sätt expanderades vid behov.

För att få in visst dagsljus till de inre delarna i de stora strukturerna lades gårdar in – gårdar som i sig själva sällan var tillgängliga eller gick att använda för utomhusvistelse. De var ofta utsmyckade med storskaliga skulpturer av konkretistisk karaktär. ”Pinnar i olika färger hit och dit”, som en tidigare anställd på Huddinge sjukhus uttryckt det.

Det rationella sättet att se på kroppens tillfrisknande, liksom vårdens organisation, avspeglade sig alltså tydligt i byggnaderna. De var ofta industriellt hopplockade, med

väggar och bjällklag av förtillverkade betongelement. Huddinge sjukhus, byggt söder om Stockholm, byggt 1968–77, var kanske det mest omtalade exemplet, beskrivet av läkaren och författaren PC Jersild i romanen *Babels hus* (1978). Boken kritiserar sjukvårdspolitikens inriktning på opersonliga och storskaliga sjukhus.

Om man jämför storsjukhusen med sanatorierna var skillnaden stor. Båda låg ofta perifert i sina städer – men av helt olika skäl. För sanatorierna var den hälsobringande naturen viktig. För storsjukhusen var man snarare ute efter stora ytor byggbar mark och tillgång till infrastruktur för transport och larmfordon. Närheten till park och natur ingick inte i synen på medicinsk behandling som den hade gjort under sanatorieepoken, och den tillmättes därför inte något särskilt värde.

Ett hälsofrämjande tankesätt

Som antytts inledningsvis representerar Vrinnevisjukhuset i Norrköping en motreaktion på storsjukhusen – men det är samtidigt ett exempel på att man dragit lärdomar också från övriga synsätt som här beskrivits.

Med detta sjukhus ville man åstadkomma något annat och pröva nya tankar, men på en grund av gjorda erfarenheter. Synen på naturens och landskapets roll vid tillfrisknande kom från sanatoriernas miljö. Gårdarnas sätt att skapa orientering tog man med sig från storsjukhusen, liksom de länkade huskropparna som hjälpte till att skapa en praktisk organisation. Men helheten fick i detta sjukhus en annan, mänskligare skala och konsten var av en annan art.

Närhet blev ett särskilt eftersträvanvärt uttryck. Ofta föreställde motiven människor. Många konstverk var taktila och gick att ta på, eller hade andra kvaliteter som besökare kunde ta till sig och känna igen sig i. Här ska konsten tillsammans med naturens närhet få patienten att släppa tankarna på sjukdomar och vårdapparat, kanske också stimuleras att reflektera fritt.

”Konsten ska medverka till att ge en känsla av omhändertagande. Den ska inte upplevas som någonting ovanifrån. Man ska både som ung och gammal känna igen sig i konsten,” säger Nils Stenqvist i den tidigare nämnda filmen. Där möter vi också dåvarande landstingsdirektör Arne Johansson, som säger: ”För att lyckas med uppdraget för Vrinnevisjukhuset tror jag det är viktigt att åstadkomma en stimulerande och hälsobefrämjande miljö både för medarbetare och patienter.”

Vrinnevisjukhuset har sedan dess tjänat som förebild för flera andra sjukhus, där konsten och miljötänkandet har varit viktiga delar av sjukhusmiljön redan från början. I Vrinnevisjukhusets terapeutiska grund ingår att en människas hälsotillstånd är beroende inte bara av kropp utan också av själ.

Vi kan se en parallell till detta i en berättelse från långt tidigare som handlar om Enköpingsdoktor Ernst Westerlund. Denne drev sin praktik 1868–1924 och var under en tid också stadsläkare. Efter avslutad konsultation gav Westerlund alltid sina patienter en stickling av en krukväxt, en rosenpelargon, med uppmaningen att ta väl hand om växten och få den att trivas och utvecklas. Vid nästa återbesök förhörde sig doktorn om hur det hade gått med uppgiften; ett sätt att lägga till en glimt av läkande meningsfullhet i en människas liv. Denna pelargon säljs för övrigt ännu idag under namnet Dr Westerlunds hälsoblomma. Berättelsen om Dr Westerlund lär oss att meningsfullhet måste vara en del av en patients tillfrisknande.

Denna förståelse för patientens egen motivation har blivit något av ett särdrag i Vrinnevisjukhusets nyansrika ansikte.

Thorbjörn Andersson är landskapsarkitekt MSA/LAR, professor vid Sveriges Lantbruksuniversitet, ledamot av Kungliga Konstakademien och arbetar för Sweco arkitekter med svenska och internationella uppdrag.

BILDTEXTER

Sid 9: Bild från en av sjukhusgårdarna, Vrinnevisjukhuset.

Sid 10: *Forest #6* av Santeri Tuori, fotografi, 2011.

Sid 12–13: *Arkadien #13* av Henrik Witt, fotografi, 2018.

Sid 15: *Alternativ I* av Tommy Hilding, olja på duk, 2019.

Konst kan förklara och förlösa, lindra och läka

Det övergripande, ursprungliga principprogrammet för konstnärlig miljögestaltning gällande det blivande Vrinnevisjukhuset i Norrköping, då ännu kallat Länssjukhuset i Norrköping, fastställdes i december 1983. Programmet hade utarbetats under ledning av en projektgrupp bestående av fyra chefstjänstemän, sjukhusarkitekten, tre fackliga representanter, projektets särskilda konstkonsult konstnären och professorn vid Konsthögskolan i Stockholm Nils G. Stenqvist samt arkitekten Mats Åstedt från Bo Castenfors Arkitektkontor AB. Jag hade samma år anställts som Landstingets konstrådgivare – som handläggare av konst- och miljögestaltungsprojekt – och adjungerades nu till projektgruppen.

Fram till 1985, då jag slutade min tjänst, hade jag ett nära samarbete med Nils G. Stenqvist. Vi kände varandra sedan tidigare. Även efter att jag hade slutat deltog jag i projektet. Min egen summering blev de texter jag skrev om några av konstprojekten i boken *Frisk med konst*, utgiven av landstinget 1988. Boken tillkom för att fungera som ögonöppnare för konsten och dess funktion i den miljö som Vrinnevisjukhuset är.

Bokens titel sammanfattar utgångspunkten för konstansatsningen, som var mycket genomgripande. Konsten skulle bidra till att lindra och hjälpa i de situationer, vilka man som vårdtagare kunde tänkas hamna i.

Jag hade innan jag knöts till projektet upplevt hur man i olika samhälleliga verksamheter kunde reagera på konst. Motiv och färger kunde upplevas negativt i vissa situationer och på vissa platser. Att konst och konsthantverk var viktigt ifrågasattes inte – snarare handlade konflikterna om fel konstverk på fel plats, kanske också vid fel tid. Genom samarbeten och diskussioner och genom att helt enkelt byta ut ett konstverk löstes de flesta problemen. Tiden visade sig också påverka både oss själva och vår relation till enskilda konstverk.

Men konstnärlig miljögestaltning i ett sjukhus skiljer sig från den i en skola eller ett bostadsområde. Där behöver vi konsten – tydligare än på många andra platser – eftersom den hjälper oss att förklara och förlösa, lindra och läka. Vi är ju mänskliga varelser!

Egna upplevelser av vårdtagarens perspektiv

Innan jag skriver vidare om min roll i arbetet med konsten på Vrinnevisjukhuset och samarbetet med Stenqvist vill jag göra en personlig kommentar.

Det är en sak att som frisk arbeta med konst för en sjukvårds- och rehabiliteringsmiljö, och en något annan sak att som vårdtagare uppleva den. Under senare år har jag vid ett flertal tillfällen mött den konstnärliga miljögestaltningen på Vrinnevisjukhuset – som vårdtagare.

Ett konstverk som varit föremål för ingående diskussioner, i fråga om hur färger och former borde vara för att fungera på önskat sätt, har jag själv upplevt just ur just patientperspektivet. Det är Lennart Derwingers väggfris *Rebus* i uppvakningsrummet jag tänker på. Att vakna upp efter narkos är något speciellt. Hade en konstnärlig gestaltning en funktion att fylla i en sådan miljö? Alla var eniga om det.

När man ligger i sjuksängen och sakta kommer tills sans för att på nytt blir medveten om omvärlden, behövdes något som gav uppvakningsrummet form och stadga, ansåg man. Men det var viktigt att konstverket inte fick föreställa något annat än mjukare former i milda färger – med andra ord inget som oroade. Derwinger arbetade mycket med sitt förslag, som till slut utformades som en väggfris målade som en utblick mot en ljus himmel med lätta färgmoln. När jag första gången efter en operation upplevde hans *Rebus* så som det var tänkt, åstadkom det ett lugn i mig. Det gjorde däremot inte den tvärrandade tyggardin för fönstret, som behövdes för att skärma av dagsljuset. Det mönstret upplevde jag som obehagligt och oroande. Vid flera senare tillfällen har jag på samma sätt glatts åt att åter vakna upp med Derwingers målade fris för ögonen.

Riklig regional representation

Nu till samarbetet med Nils G. Stenqvist och några av de konstprojekt som jag var delaktig i. Principprogrammet var utförligt men generellt, med reservation för nya optimala lösningar. Dessa förväntades kunna uppstå genom påverkan och förändringar i bygget i takt med att ritningarna över sjukhuset blev alltmer detaljerade.

Nils G. Stenqvist hade när jag kom in i projektet redan flera konstnärer påtänkta för större, centrala uppdrag. Jag gör nog ingen orätt när jag påstår att urvalet hade visst Stockholmsfokus. En fråga som därför kom att diskuteras intensivt var de regionalt baserade och verksamma konstnärernas synlighet i detta för Östergötland så viktiga byggprojekt. Landstinget tillämpade den så kallade 1 %-regeln för avsättning av pengar för konst i samband med ny- och ombyggnation. För det nya sjukhuset handlade det om stora pengar. Vad detta kunde betyda för regionens konstliv behöver jag nog inte utveckla närmare. Frågan aktualiserades även från konstnärshåll genom organisationer som KRO, Konstnärernas Riksorganisation, KiFiN, Konstnärernas Intresseförening i

Norrköping, i vilken textilkonstnären Eva Pettersson spelade en konstruktiv, betydelsefull roll.

En stor uppgift för mig i projektet blev att medverka till att rikta fokus mot de östgötabaserade konstnärerna. Även utanför arbetstid ägnade Nils G. Stenqvist och jag vid mitt köksbord många timmar åt detta. Konstmuseichefen Bo Sylvan fortsatte spela en viktig roll i våra fortsatta informella diskussioner, varibland en debatt på Norrköpings konstmuseum om Vrinneviprojektet kom att få stor betydelse.

Nils G. Stenqvist och jag följde upp med ett antal ateljé- och utställningsbesök hos konstnärer i länet. I efterhand kan jag tycka att vi borde ha gjort fler. Vi kunde ha varit öppnare för dem som då räknades som konsthantverkare: många av dem var redan då gränsöverskridande i sina arbetssätt, trots ett nära samarbete med Hemslöjden i Östergötland och Föreningen Svenska Spetsar. Alla fick inte plats-specifika uppdrag, men representation kunde också ske genom inköp av så kallad ”löskonst”, det vill säga en inte ursprungligen platsbunden konst i form av måleri, skulptur, textil eller konsthantverk.

Norrköpingsrötterna – och världsalltet

Norrköping som konststad med inriktning mot ett konstruktivt formspråk inspirerade oss.

I staden hade en gång konstnären Otto G. Carlsund funnits (död 1948). Den franske konstnären Fernand Légers gåva 1954 till Moderna museet i Stockholm av Carlsunds plangeometrisk, numera ikoniska målning *Stolen* från 1924, ledde till att Lenny Clarhälls tredimensionella tolkning i skulptur (numera skattad åt förgängelsen) av målningen kom till sjukhuset.

Per Pettersson och Eskil Hansson, båda verksamma i staden och konstruktivt arbetande konstnärer, fick i uppdrag att gestalta var sin ljusgård. Det blev dels en mobil skulptur *Plan*, dels väggmonterade emaljer. Den tredje och sista ljusgården gick till Torsten Ridell, då verksam i Paris vid Universitet VIII, som skapade verket *Seriell komposition*. Därmed gavs medvetet en internationell utblick med bakgrund i att Carlsund hade tillbringat sina avgörande läroår i just Paris.

Konstprojektet riktades slutligen mot en mer synlig representation av östgötabaserade konstnärer i samverkan med då tongivande namn från riksplanet. Eva Pettersson, då bosatt i Porsgata utanför Norrköping, arbetade konstruktivt i textilt material. Flera av hennes bildvävar, med namn som *System* och *Ryssväv* i enlighet med formspråk och teknik, fick placeringar i flera hisshallar. Ulrik Samuelson, ansvarig för den konstnärliga utformningen av cafeterian och gården i anslutning till huvudentrén, är född i Norrköping. Han är en av våra mest namnkunniga konstnärer med även rumsliga

gestaltningar, eller kanske bättre uttryckt scenografier. Genom hans uppdrag gavs medvetet ett betydelsefullt avtryck av svensk samtidskonst.

Arkitekten för sjukhuset Mats Åstedt svarade för den inre gestaltningen av entréhallen med väntrum, inklädnings- och teknikschant samt huvudtrappans utformning. Nils G. Stenqvist kom också att lämna ett konstnärligt avtryck efter sig. Detta skedde i form av målningar kallade *Naturstycken* infällda i ett antal väggfält i huvudstråket. Jag vill minnas att det diskuterades huruvida konstkonsulten själv skulle få ett större uppdrag utöver sin konsultroll. (På 1980-talet fanns inte det regel- och upphandlingssystem som idag starkt påverkar arbetet med konstnärlig miljögestaltning.) När jag senast såg *Naturstycken* uppskattade jag att det fanns ett avtryck av Nils G. Stenqvists eget sätt att arbeta. Hans bildvärld präglas av en relation till naturen och världsalldet. Närvarons spår från urtid och nutid upplever jag som uttryck för djup mänsklighet.

Vi gjorde även ett antal studiebesök på nyare sjukhus och i andra byggnader för att hämta inspiration och se goda exempel.

Riksbanken i Stockholm besökte vi med stort intresse och jag kan se avtryck i Vrinnevisjukhuset därifrån, liksom från sjukhusen i Gävle och Kalmar. I Gävle föddes en idé inför den konstnärliga utformningen av huvudkulverten: att be Leif Elggren och Hans Björn gemensamt ta sig an den sjuhundra meter långa Vrinnevikulverten under jord. Deras verk blev *Om människans natur* i sju delar. I Kalmar gav utformningen av matsalen impulser till vårt eget projekt. Textilkonstnärerna Lillevi Hultman, Inger Hasselgren och Kerstin Eneström, alla verksamma i Östergötland – för att nämna några – fick olika uppdrag.

Naturen och tillfrisknandet

Kerstin Eneström utformade tillsammans med inredningsarkitekten och möbelformgivaren Sigvard Håkansson Meditationsrummet på plan 1. Sigvard Håkansson tillförde de möbler som behövdes för detta konfessionslösa och anpassningsbara rum. Temat för Kerstin Eneströms textila verk *Hängande trädgårdar* – på fondväggen på var sin sida om fönstret med utsikt mot naturen utanför, moder jordis fria natur – ger tillfälle till en särskild kommentar.

Som tidigare nämnts heter boken om konsten på det nya sjukhuset *Frisk med konst*, men den kunde lika väl ha hetat *Frisk med konsten och naturen*. Mats Åstedt skriver så här på ett ställe: "Sjukhuset ligger inbäddat i skogen. Naturen är väl tillvaratagen och träden står alldeles utanför vårdrummens fönster. Mellan trädstammar kan man skimta stora åkrar. Sjukhuset --- stannar respektfullt i skogsbrynet så som husen alltid gjort i vår byggnadstradition." Det kan nämnas att sjukhuset är byggt i kanten av Vrinneviskogen, ett av Norrköpings naturreservat med bland annat gravfält efter stenålderns säljägare.

Under vårt arbete med konsten förde Nils G. Stenqvist inte sällan fram ny amerikansk forskning, som visade att en utblick mot natur utanför vårdrummet innebar snabbare tillfrisknande än om man såg in i en tegel- eller betongvägg. Det är mitt bestämda minne att dessa tankegångar präglade vårt arbete med konsten. Vårdrummens utformning där burspråk erbjöd stor fönsteröppning ut mot naturen – och där man även från den innersta sjuksängen i ett fyrbäddsrum hade denna utsikt. Merkostnaden för burspråken motiverades rentav med besparingen genom kortare vårdtider. Vid ett tillfälle när jag på grund av behandling var tvungen att tillbringa åtta dygn på Vrinnevisjukhuset var just denna utsikt mot naturen det positiva och stimulerande. En burspråksfasad är avbildad i boken *Frisk med konst*.

Naturen är den direkta inspirationen för Inger Hasselgrens textila verk *Vattenlek*, som beställdes för en infälld nisch i den korsning där huvudstråket strålar ut i tre riktningar. Motivet hämtade Inger Hasselgren från naturen vid det egna torpet utanför Medevi. I skogstjärnen lekte grodorna bland näckrosbladen och i den lätt krusade vattenytan speglades skogens träd som finns utanför själva bildmotivet. Genom verkets placering och storlek går betraktaren bokstavligt in i motivet. Det är stillsamt men inte händelseöst – när vi upptäcker grodorna. Inslaget av blått öppnar mot himlen som inte finns där men som ändå finns.

Till naturtemat hör också Rolf Steinbergs tjugofem ekorrar som i Öron-, näs- och halsmottagningen återtagit sitt förlorade uterum från Vrinneviskogen. Här ingår dessutom Nigel Wells vattentrappa utomhus vid huvudentrén. I symbolisk form finns vattnet med i det textila verket *Livets flod* som Hemslöjden och Föreningen Svenska Spetsar i dräll- och spetsteknik skapat för visningsrummet. Floden som symbol för mänskligt liv har uråldriga traditioner.

Hermanssons abstraherade natur, Frisendahls snickarglädje

Några projekt av östgötabaserade konstnärer som jag vill lyfta fram är Hans Hermanssons och Jan-Erik Frisendahls uppdrag för personalkaféet med vidhängande röktrum respektive personalkaféet .

Hans Hermansson förde in en naturupplevelse, så typiskt för honom själv, i personalkaféets *Vattenlandskap*. Det handlar om att i det slutna rummet skapa en känsla av natur: horisontala trädstammar, flikar av grönska och vatten, en livgivande mönstreläggning i golvet. Bildidén är hämtad från konstnärens sommarboende på en ö i en av våra östgötska sjöar, men abstraherad. Mer realistiskt präglat landskapsmåleri av andra östgötkonstnärer, som Bertil Almlöf och Hans Åsberg, placerades i väntrum och vårdavdelningars dagrum.

Jan-Erik Frisendahls *Källa 150 m* för personalmatsalen är ett verk som starkt förändrats från första idéutkastet till färdigt verk. Av den ursprungliga idén blev litet genomfört.

Det berodde på att matsalens utformning och inredning förändrades under projektets gång. Hans ursprungsidé var att det konstnärliga inslaget skulle ge matsalen en prägel av en snickarglad veranda – en frisendahlsk Villa Villerkulla. Det färdiga verket – vars syfte var att agera i rummet och påverka oss – präglades av hans lekfullhet. Frisendahl (1928–2018) ville vända upp och ner på det invanda! Färgerna av blått, gult och ockra återvände han ständigt till. Verket är en hälsning från en livfull konstnär vars verk sällan ses numera.

Om människan, hennes närvaro och tidens gång

Både själva arkitekturens och den konstnärliga miljögestaltningens relation till platsen och dess själ – genius loci som de gamla romarna kallade det – påverkade vårt arbete. Det gjorde också den förhistoriska boplatsen och gravfältet. Det handlade om människan och hennes närvaro på olika tematiska sätt.

Alf Olssons stora stensulpturer, de leende huvudena av Ask och Embla som är vår nordiska mytologis motsvarighet till Bibelns första människor Adam och Eva, möter oss när vi går mot huvudentrén från bil- eller cykelparkeringen. En påminnelse om att det är oss människor det handlar om. Peter Hellboms drygt tre meter höga skulptur *Huvud*, som ursprungligen beställdes på Akutgården, hör till dessa ”påminnelser” om att sjukhusets samlade verksamheter handlar om oss människor.

Avslutningsvis två verk. Kajsa Mattas nyligen restaurerade skulptur *Solvagnen* vid huvudentrén påminner oss om solens och den fria naturens livgivande krafter. Men även, om man så vill, om att det finns symboler för tiden och livet, ett kommande och gående i ett då och ett nu. I verket upplever jag en historisk referens till de människor som en gång har bott och verkat på den plats som nu heter Vrinneviskogen och för vilka solen och ljuset varit livgivande faktorer.

Sivert Lindbloms *Skulpturgård* är den vänstra innergården sett från huvudentrén. Den är öppen med glasade partier mot två sidor av entréplanet huvudstråk. Skulpturer i form av ett trätorn krönt av ett järnklot, en smal zick-zack-liknande trappa och en triangel i diabas placerade på en mönstrad markyta – allt detta agerar stilla och ljudlöst tillsammans med spaljéer för växtlighet på väggarna. Vad det föreställer? Relationer skulle jag vilja svara. Innergården är en scen. Jag har många gånger stått och tittat ut på den. Inte bara från entréplanet utan även från plan 1 och 2. En konstnär måste få uppfinna världen på nytt för att kunna beskriva den. En värld där människan har sin plats. Det kan man inte alltid göra genom att återge världen på det sätt som vi är vana vid. Sivert Lindblom har gjort ett val, sitt eget. För mig är hans innergård ett av många konstverk på Vrinnevisjukhuset som jag lever med, en plats där jag hämtar både kraft och tröst. Det fanns inte i min tankevärld på 1980-talet att den konst jag då arbetade med trettiofem år senare skulle påverka mig så starkt som det gör.

När sjukhuset invigdes i april 1988 fanns omkring tvåtusen konstverk av olika slag och material på plats. Ett sextiotal konstnärer hade utfört beställningsuppdrag. Nu har Vrinnevisjukhusets byggts ut och äldre delar renoveras. Nya konstverk kommer till, andra byts ut eller får nya placeringar. Ett nytt verk som fascinerar mig – och som jag upplever har tagit över stafettpipen från det ursprungliga temat natur – är Eva Kochs videoverk *POP#2*. Det har ersatt den dåvarande apoteksinteriören i en vägg nisch i huvudstråket som en gång kändes motiverad. Så rör sig människorna och deras uttryck framåt genom tiden.

Det fanns en gång en livaktig personalkonstförening på Vrinnevisjukhuset. Jag hoppas att den får nytt liv och kan se som en huvuduppgift att vara konstens faddrar in i framtiden. Konstverken behöver att någon håller ett vakande öga över dem! Att konsten får betyda något, att den engagerar både patienter och personal, är starkt livgivande både för sjukhusmiljön och för dess ständiga ström av människor.

Stefan Hammenbeck är fil dr, konsthistoriker och museiman. Var Landstingets i Östergötland konstrådgivare på 1980-talet och därefter chef för Skövde Konsthall och Konstmuseum. Innan pensioneringen 2020 verksam som konstintendent på Östergötlands museum i Linköping.

BILDTEXTER

Sid 19–20: *Pelare, trappa och kakelvägg* av Mats Åstedt, trä, kakel, betong, 1988. Foto: Sanna Lindberg.

Sid 23: *Vattentrappa Olympia* av Nigel Wells, betong, 1987. Foto: konstavdelningen, Region Östergötland.

Sid 24: *Skulpturgården* av Sivert Lindblom, blandteknik (trä, metall, växtlighet), 1987. Foto: konstavdelningen, Region Östergötland.

Sid 27: *Vattenlek* av Inger Hasselgren-Säflund, textil, 1987. Foto: konstavdelningen, Region Östergötland.

Sid 29: *Ask och Embla* av Alf Olsson, betong, 1988. Foto: Sanna Lindberg.

Sid 30: *Solvagn* av Kajsa Mattas, trä och metall, 1987. Foto: konstavdelningen, Region Östergötland.

Offentlig konst som kulturarv

Samtal med Karin Hermerén

Som nämnts bjöds ett stort antal konstnärer in till större och mindre uppdrag, när Vrinnevisjukhuset i Norrköping planerades och byggdes under 1980-talet. Insatserna koncentrerades då främst till de publika ytorna med målsättningen att bidra till en spännande och rik inre och yttre miljö. I samband med den nu pågående om- och nybyggnationen kopplades konservator Karin Hermerén tidigt in. Hennes uppgift var att göra en bedömning av den äldre konsten och ge förslag till ett åtgärdsprogram. I hennes avhandling *Konsten att förvalta* beskrivs arbetet med den byggnadsanknutna konsten på Vrinnevisjukhuset.

Du har doktorerat på ämnet offentlig konst, där Vrinnevisjukhuset ingår som en fallstudie – kan du berätta kort om din avhandling?

Bakgrunden till avhandlingen är de stora satsningar som har gjorts på byggnadsanknuten konst i offentlig miljö i 1900-talets Sverige, särskilt sedan den så kallade enprocentsregeln infördes år 1937. Med byggnadsanknuten konst menar jag de konstverk som har integrerats i byggnad eller annan anläggning och som är avsedda för en långvarig och platsspecifik placering, oavsett om de tillkommit samtidigt med byggnaden eller senare.

Enprocentsregeln är egentligen en rekommendation, som innebär att en procent av byggkostnaden ska gå till konstnärlig gestaltning. Regeln har resulterat i tiotusentals byggnadsanknutna konstverk, vilka återfinns i miljöer och byggnader som har eller haft en offentlig verksamhet och funktion. Hit hör badhus, bibliotek, domstolar, fängelser, förvaltningsbyggnader, järnvägsstationer, postkontor, skolor och stadshus. Konstverken och deras placering berättar på olika sätt om vilka idéer som har präglat det svenska samhället. Genom konstverken – motivval, materialval, utseende, när de är beställda, vem som har beställt dem och var de är placerade – kan våra kunskaper och perspektiv berikas rörande samhällets utveckling och förändring.

Konstverken kan ses som indikatorer på samhällliga företeelser, inte bara konstvetenskapligt utan även ur ekonomiska, historiska, politiska och sociala synvinklar. Verken utgör också en viktig källa till förståelse av de offentliga miljöernas betydelse. Frågor och utmaningar som uppstår till följd av enprocentsregeln är exempelvis hur alla dessa konstverk ska tas omhand. Och hur ska kulturmiljösektorn identifiera och prioritera vad som bör bevaras för kommande generationer? Konstverken åldras, verksamheter och miljöer förändras, fastigheter renoveras, byggs om eller rivs. Ägare av fastigheter skiftar, och med jordabalkens skrivning följer konstverken med fastighet eller byggnad vid

eventuell försäljning. En del av de byggnadsanknutna konstverken har kommit att betraktas som kulturarv, men den kunskap som för närvarande finns inom kulturmiljövården är inte tillräcklig för att kunna hantera dem som en del av kulturarvet. På vem ligger då ansvaret att konstverken bevaras?

I min avhandling har jag velat undersöka beslutsprocesser som rör byggnadsanknuten konst med fokus på samspelet mellan information och värderingar i besluten om bevarande, förvaltning och tillsyn. Hit hör också dessa besluts långsiktiga konsekvenser för byggnadsanknuten konst i olika miljöer. Syftet har varit att förbättra förutsättningarna för bevarande av byggnadsanknuten konst i offentlig miljö.

Berätta om hur Vrinnevisjukhuset kom in i avhandlingsarbetet!

Avhandlingens studiematerial utgörs av tre fall: Växjö domkyrka och Svenska kyrkan (representerande kyrkligt område), miljonprogramsområdet Lindängen i Malmö (bostadsområde) och Vrinnevisjukhuset i Norrköping (sjukhusområde). Genom observationer på plats, intervjuer med berörda och dokumentstudier i arkiv och bibliotek har jag undersökt hur konstverken har beställts, tagits emot och bevarats. Jag har också arbetat med beskrivning och tolkning av hur en viss praxis fungerar, med professionens riktlinjer och gällande lagar som underlag.

Vrinnevisjukhuset är intressant eftersom man gjorde en så stor och samlad satsning när sjukhuset byggdes. Redan i samband med sjukhusets projektering 1982, sex år före invigningen 1988, inleddes samarbetet kring konst- och miljöutformningen. Konstverken hänger väldigt väl ihop med arkitekturen, platsen och miljön, inne och ute och i de olika gårdarna. Detta sjukhus utgör en hel och sammanhållen konstmiljö. Konstverken är också ett konstvetenskapligt utsnitt av 1980-talets konst där många viktiga konstnärskap finns representerade.

Varför är de byggnadsanknutna konstverken viktiga inslag i en vårdmiljö?

Idéerna om estetiskt genomarbetade vårdmiljöer kom redan runt sekelskiftet 1900 i Sverige och ännu tidigare på kontinenten. Att vårdmiljöerna är viktiga kan man också förstå genom att det nyinstiftade Statens konstråd år 1939 utlyste en tävling om en helhetsgestaltning för det då nybyggda och statliga Karolinska sjukhuset, som därmed blev ett av Konstrådets första konstnärliga gestaltungsopdrag där Alf Munthe vann med tävlingsförslaget *Ljusbrytning*.

Många vetenskapliga studier har visat på sambanden mellan kultur, hjärna, hälsa och lärande. Konst i alla former har en hälsofrämjande och läkande effekt – kultur och hälsa hör ihop. Konstverken är viktiga i vårdmiljö, då de ska bidra till tillfrisknande, trygghet och orientering i miljöer som kan upplevas som främmande och skrämmande. De ska skapa en estetisk, inspirerande och hälsobringande miljö för patienter, personal och anhöriga.

Tittar man på riktlinjer för inköp som finns inom olika regioner framhålls också att konsten ska främja bättre livskvalitet, ha en lugnande effekt, vara välkomnande och göra det lättare att hitta i korridorer och kulvertar. Konst ska skänka glädje, omsorg och positiv energi och vara socialt engagerande – den öppnar upp för andra upplevelser utöver den situation man befinner sig i för stunden. Konsten bidrar också till att förstärka sjukhusets identitet. Dessutom ska konstbeställningarna stimulera konstlivet och gynna konstnärerna.

Kan du beskriva de ideala förutsättningarna för förvaltande och tillsyn av offentlig konst?

Det borde finnas möjligheter för ett offentligt och delat förvaltnings- och tillsynsansvar för de konstverk som har bekostats med allmänna medel, oavsett senare ägare. En särskild utmaning är hur den omfattande produktion av byggnadsanknuten konst som enprocentsregeln har medfört, och fortsatt medför, kan balanseras mot ansvaret att förvalta konstverken.

Att arbeta med en långsiktig förvaltningsplan som i Region Östergötland är lysande, likaså att man avsätter medel för förvaltning, och att man i samband med nyförvärv eller nya uppdrag integrerar den äldre konsten med den nya.

När det gäller beslutsprocesser, som ju är det jag har undersökt, är det viktigt att processen i samband med bevarande och förvaltning är tydlig och sammanhållen samt dokumenterad. De begrepp man använder måste vara tydliga. Allt för att man i efterhand ska kunna förstå vad som hänt och ta ställning till vem som var ansvarig för vad. Det är också viktigt att alla berörda – de som enligt egen uppfattning påverkas positivt eller negativt av vad som görs eller inte görs – har involverats och kommer till tals. Besluten måste ha fattats i en process och enligt värderingar som det råder allmän enighet om.

Hur kan förutsättningarna för bevarande av byggnadsanknuten konst förbättras?

Kunskap är grunden! För att ett beslut ska vara robust och ligga fast krävs att beslutet vilar på en gedigen kunskap. Samverkande kompetenser är viktiga både för beslutsprocessen och för senare tillsyn och förvaltning.

Särskilt viktig är kunskapsöverföringen mellan det antikvariska, konserveringstekniska och konstvetenskapliga området, men även i relation till det arkitektoniska och konstnärliga området samt områdena bygg och teknik. Kunskaper inom ämnen som konservering, konst och estetik bör stärkas inom kulturmiljövården för konstantikvariska bedömningar. Ett antagande som har stärkts under mitt arbete med förvaltning av byggnadsanknuten konst i offentlig miljö är att robusta system för bevarande med tillgång till antikvarisk och konstnärlig expertis är viktigare än ekonomiska stödsystem.

Vad gäller lagstiftning hamnar byggnadsanknuten konst idag mellan olika lagrum. Detta gäller särskilt möjligheten att använda skyddsbestämmelser för konstverken och förhållandet mellan objekt och miljö i lagstiftningen, det vill säga förhållandet mellan kulturmiljölagens kvalifikationskrav och de mer generella bestämmelserna i plan- och bygglagen. Det gäller även de tillfällen när kulturmiljövårdens praxis kring lagstiftningens skyddsföreskrifter kolliderar med de särskilda villkor som gäller konstnärliga värden och upphovsrätt.

Tydliggjorda begrepp, förtydliganden kring de kulturvärden konstverken representerar i förhållande till gällande lagstiftning, överenskommelser kring vilken information som är viktig avseende konstverken och en konstantikvarisk process för värdering och urval inom kulturmiljövårdens praxis. Allt detta är enligt min bedömning viktiga förutsättningar för att bevarandet av byggnadsanknuten konst ska kunna förbättras avsevärt.

Finns det något konstverk på Vrinnevisjukhuset som du särskilt vill lyfta fram i sammanhanget?

Ja! Ulrik Samuelsons cafeteriagård! Det var Ulrik Samuelson och hans konst som gjorde mig uppmärksam på de specifika bevarandeproblem som rörde den byggnadsanknutna konsten, och som på det viset också direkt påverkade avhandlingens inriktning.

År 2006 kontaktade han mig angående ett ärende rörande ett av hans verk. Ärendet gällde ombyggnad av den gårdsanläggning han i början av 1990-talet hade utfört för dåvarande Wasa Försäkring i Solna Strand i samarbete med arkitekten Sune Malmqvist. Fastighetsbolaget Mengus ville modernisera och anpassa bygganden för Länsförsäkringar, som behövde en ny reception till sitt huvudkontor. Enligt Samuelson skulle större delen av innergårdens ”romerska” vridna kolonner, fontäner och bänkanläggningar i svartvitt kakel tas bort, och en av anledningarna till detta var bristen på underhåll. Under de diskussioner som följde fick jag upp ögonen för den byggnadsanknutna konstens svaga ställning i den svenska lagstiftningen på kulturmiljöområdet. Den cafeteriagård som finns på Vrinnevisjukhuset är mycket lik den i Solna, vilket gör att mitt hjärta klappar lite extra för den gestaltningen. Sedan är ju cafeteriagården ett fantastiskt rum, en fantasieggande plats – tycker du inte?

Karin Hermerén är fil. dr i kulturvård, konservator och chef för Konserveringsavdelningen på Moderna Museet. Disputerade 2021 med avhandlingen *Konsten att förvalta. Bevarandets utmaningar och möjligheter – värderingar och beslutsprocesser i 1900-talets Sverige rörande offentlig byggnadsanknuten konst* om offentlig konst utifrån ett kulturarvsperspektiv vid Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet. Grundare av Konserveringsateljé syd AB. Text av Karin Hermerén.

BILDTEXTER

Sid 33: *Bild* av Karin Hermerén. Foto: Anna Hermerén.

Sid 34: *Colors of poison #10* (beskuren) av Hans Strand, C-print, 2017.

Sid 36–37: *Gårdsgestaltning* av Ulrik Samuelson, 1988. Foto: Sanna Lindberg.

Allt annat än en vit kub

Det stora nybyggnadsprojekt som drogs igång inom Region Östergötland 2011 innebar som många tidigare berört stora investeringar i byggnadsintegrerad konst. För mig och mina kollegor på Regionfastigheters konstavdelning innebar det helt nya utmaningar. Vi behövde utveckla nya arbetsprocesser, exempelvis för dokumentationen kring konstnärlig projektplanering, upphandling och underhåll. Konsten är idag en del av ett helhetstänkande och integreras i nära dialog mellan de involverade aktörerna.

Att planera för och placera konst i en vårdmiljö ligger långt ifrån ”den vita kuben”, det vill säga ett rum som är skapat för konst, där de redan konstintresserade bjuds att träda in.

Helhetsperspektivet och detaljerna

Ombyggnationer, nybyggnationer och brukaraspekter kräver att miljön planeras med ett helhetsperspektiv och respekteras över tid, samt att personer med rätt kompetenser arbetar med de estetiska frågorna. Ett ogenomtänkt tillägg i en miljö kan förstöra mycket av upplevelsen, orienterbarheten och helheten.

Inom Region Östergötland är målet att arbeta med patienten i fokus. Konsten i våra vårdmiljöer ska variera i uttryck och tekniker, passa för platsen och verksamheten och hålla en hög kvalitet. Urvalet bör i någon mån spegla medborgarna och samtiden. Inför sammanställningen av en konstkollektion förs en dialog mellan konstavdelningen och vårdens representanter. Avsikten är att fånga upp olika patientgruppers medicinska förutsättningar och annat som kan påverka urval och placering av verk. När det gäller de platsspecifika konstprojekten krävs ett nära samarbete med en rad aktörer såsom byggavdelning, arkitekter, fastighetsförvaltare, vårdrepresentanter med flera. Det handlar om att ta hänsyn till tekniska lösningar, tillgänglighetsfrågor, försörjning av el och vatten – samtidigt som den konstnärliga integriteten värnas. Ett arbete som kräver fingertoppskänsla, eftersom konstnärlig gestaltning ofta pockar på nya typer av lösningar gällande materialval och utförande.

Konst är värdeskapande ur ett mänskligt perspektiv

Välkomnande och professionellt gestaltade vårdmiljöer signalerar till den enskilda människan att hon är viktig. Här är konstens roll ovärderlig.

För både patient och anhörig kan närvaron i vården vara förknippad med känslor av oro. Inom våra vårdinrättningar trängs de stora frågorna om liv, död och förändrade livsförutsättningar med glädjande besked och professionell vård. Konsten kan i ett vårdsammanhang bidra till känslor av omtanke och ge en ingång till fantasi, känslor, upplevelse och reflektion. Den är i hög grad också miljöskapande; den ger färg, form och orienterbarhet i regionens miljöer. Konsten kan skapa mötesplatser, erbjuda orienteringspunkter och användas i samtal med patienten. Ett konstverk som är utformat för en plats kan också innehålla rena funktioner såsom sittplats, ljus, vägledning och avskärmning. Möjligheterna är obegränsade för att konsten ska kunna bidra med liv, innehåll och långsiktiga värden mitt i det skenbart tekniska och kliniska.

Utvecklingsområden för konsten inom regionen

Som stor aktör på konstområdet i Östergötland önskar konstavdelningen kommunicera till invånarna, kommunerna och konstnärerna vad vi arbetar med. En del av kommunikationsarbetet är att ta fram kataloger som denna i samband med de stora nybyggnadsprojekten. Konstkataloger blir historiska tidsdokument som skildrar arbetet med konst under en given tid.

En av våra ambitioner är att visa och kommentera vår konst på regionens hemsida och via andra digitala vägar. Det ger ett mervärde för medarbetarna, och fler ingångar till konsten för både patienter och besökare. Inom gestaltnings- och flyttenheten pågår i dag ett utvecklingsarbete för att bättre samordna de gestaltande delarna i ett planeringsskede, men vi önskar också bli bättre på att förvalta miljöer och platser över tid.

För oss är vårdmiljön ett unikt och ansvarsfullt arbetsområde. Dess viktigaste karaktär är att ge alla människor tillträde oavsett bakgrund, ålder eller funktionsnedsättning. En trygg, orienterbar och omsorgsfullt gestaltad miljö är en del i upplevelsen av vården och bidrar till hälsa för den enskilda människan.

Atte Öhrnell är konstansvarig i Region Östergötland.

BILDTEXTER

Sid 41: *Untitled (Moth 2)* av Sandra Kantanen, pigmenttryck med blåstrat glas, 2014.

Sid 42: *Luft* av Cecilia Edefalk, olja på duk, 1986. Foto: konstavdelningen, Region Östergötland.

KONSTEN

på Vrinnevisjukhuset i Norrköping

UNIVERSUM

Hela rymden och tiden och allt dess innehåll

Ulla Fredriksson

För det nya akutsjukhuset, anslutande ljusgård samt en fasad har Ulla Fredriksson arbetat fram en gestaltning i fem delar med den samlade titeln *UNIVERSUM – Hela rymden och tiden och allt dess innehåll*. Verket som helhet talar till betraktaren på olika nivåer; här finns både igenkänning och sådant som väcker frågor. Titlarna är avskalade och enkla såsom *Rymd*, *Sol*, *Måne*, *Moln* och *Drömspel*. Med små gester ger konstverken oss tillfälle att reflektera över vår omedelbara närhet och över universum i dess oerhörda helhet.

I *Drömspel* vilar ett stort antal gipsmoln på tunna trälistor likt ord på ett skrivblock eller toner på ett notblock. Molnen är placerade på olika höjder från golvet och är nåbara för alla åldrar. Konstverkets materiella kvaliteter är påfallande och lockar till beröring. Liket stenarna på en strand bär vart och ett av molnen på sin individuella historia. Tillsammans skapar växelspelet mellan linjer, färger och former en rörelse som för tankarna till musikens rytm eller skiftande stämningsslägen.

Led-animationen *Sol* är placerad i anslutning till väntrummet i det nya akuthuset. I konstverket är ljuspunkterna tätt placerade vilket förstärker intrycket av en yta som glöder. Variationen i ljusstyrka är ytterst liten, bara en lätt krusning som förstärker upplevelsen av ett levande klot. Lite längre inne i korridoren återfinns ljustavlan *Måne*. Inom loppet av en timme går månen från en skära till fullmåne och skiftar i ljusstyrka och kulör. Skillnaderna i de båda ljustavlorna kanske inte märks vid en första anblick men efter en stunds väntan framträder skiftningarna allt mer.

Skulpturen *Moln* på akutens utomhusgård kretsar kring molnet som metafor för ett sinnestillstånd. Det ljusa eteriska molnet av marmor vilar på en bädd av blå vintergröna. Stenen ger intryck av soliditet och tyngd samtidigt som formerna är mjuka och inbjudande. *Moln* står i dialog med Peter Hellboms stålskulptur *Huvud*

som funnits på Vrinnevisjukhuset sedan 1980-talet. Mellan de bägge skulpturerna har ett vådräd planterats.

I anslutning till akutens entré, mellan två huskroppar, har Ulla Fredriksson placerat tre klot i infärgad aluminium. Likt ett solsystem ligger kloten i olika omloppsbanor. Under nattetid är verket belyst med ett vilsamt ljussken som ger ett spännande ljusspel på väggarna. Titeln *Rymd* syftar på utrymmet mellan fasaderna, men rymmer även tankar kring den enskilda individens rum och position i kosmos.

Ulla Fredriksson är född 1972 i Norrköping och bor på Vikbolandet utanför staden.

BILDTEXTER

Sid 46: *Sol* del av verket *Universum* av Ulla Fredriksson, LED-animation, 2017. Foto: Sanna Lindberg.

Sid 48–49: *Moln* del av verket *Universum* av Ulla Fredriksson, marmor, 2017. I bakgrunden *Huvud* av Peter Hellbom, stål. Foto: Sanna Lindberg.

Sid 50–51: *Drömspel* del av verket *Universum* av Ulla Fredriksson, gips, trälister, 2017. Foto: Sanna Lindberg.

Sid 52: *Måne* del av verket *Universum* av Ulla Fredriksson, LED-animation, 2017. Foto: Sanna Lindberg.

Bergtagen

Martin Wickström

Fjällvärlden har fascinerat Martin Wickström genom hela livet. När han var barn reste familjen ofta till fjällen för att åka skidor, och senare växte hans fascination för bergsbestigning i vilda alpina miljöer. Hans bildvärldar består av måleri, collage och installationer som ofta knyter an till popkonsten och dess föregångare.

Under tidigt nittiotal deltog en vän till konstnären i en svensk expedition till världens näst högsta berg K2. Inför resan tillverkade konstnären två identiska skulpturer, i form av stolar som blinkade samtidigt varje dygn vid midnatt. Den ena stolen blev kvar hos Martin Wickström och den andra skulle klättraren lämna högst uppe på berget. Under bergsbestigningen skedde en svår olycka och vännen omkom. Skulpturen som blev kvar i Sverige stod sedan på konstnärens skrivbord och blinkade varje kväll i närmare tio år, som en ständig påminnelse om klättraren. Sedan denna händelse har bergen varit ett återkommande motiv i Martin Wickströms konstnärskap.

I den konstnärliga gestaltningen *Bergtagen* för Vrinnevisjukhuset speglas relationen mellan människa och natur genom sina tidlösa berglandskap. Martin Wickström har låtit placera arton målningar i olika storlekar i anslutning till sjukhusets personalentré och trapphall. Bilderna föreställer vyer av berg på olika platser i världen under skilda årstider. Sjukhusets anställda på väg till och från sina arbetspass klättrar upp och ner för trappan med bergen runt omkring sig. Gestaltningen är uppförd med lyhördhet för platsen och ger möjlighet till olika tankar utifrån betraktarens egna livserfarenheter. För en klättrare kan berget te sig både utmanande och fascinerande – kanske inte helt olikt arbetet på ett sjukhus.

Martin Wikström är född 1957 i Finspång och bor i Stockholm.

BILDTEXTER

Sid 55–57: *Bergtagen* av Martin Wickström, 21 målningar, måleri på duk och pannå, 2020.

Foto: Per-Erik Adamsson och Martin Wickström.

POP#2

Eva Koch

Entréhallen är en central plats på sjukhusområdet. Platsen genomströmmas av patienter, anhöriga, personal och besökare. Här pockar allehanda informations-skyltar och aktiviteter på vår uppmärksamhet. På denna plats av rörelse fungerar Eva Kochs videoverk *POP#2* som en fokuspunkt. Videoverket har installerats i anslutning till en korridor i entréhallen och föreställer en vallmoknopp som håller på att slå ut. I mötet med konstverket kan en känsla av intensiv närvaro uppstå, och ta betraktarens uppmärksamhet i anspråk. Mörkröda blad vecklar ut sig och fyller snart bilden framför våra ögon. De böljande rörelserna skapar en sensuell och förtätad stämning. Samtidigt anas något skört och eteriskt i dess framtoning.

Valet att i detta verk arbeta med den symbolladdade vallmoblomman har många bottnar. Vallmon har en central plats i den grekiska mytologin där den förknippats med fruktbarhets- och skörde gudinnan Demeter. I Storbritannien bär många på sina kavajslag en vallmodekal, på minnesdagen för dem som stupade i första världskriget. Vallmons förföriska färg för tankarna till kärlek, passion och skönhet. Samtidigt är dess blomningstid kort. Vallmon är som fred och kärlek: lika vacker och stark som känslig och ömtålig.

Eva Koch är skulptör i grunden och arbetar oftast just med storskaliga ljud- och videoinstallationer som står i samspel med den fysiska platsen. Konstverken berör både samhällskritiska och existentiella frågeställningar. Återkommande teman i hennes konstnärskap är människans minne samt individuella och kollektiva upplevelser.

Eva Koch är född 1953 och bor i Köpenhamn, Danmark.

BILDTEXTER

Sid 58: *POP#2* av Eva Koch, videoinstallation, 2016. Foto: Sanna Lindberg.

Sid 60–61: *POP#2* av Eva Koch, videoinstallation, 2016. Foto: Niels Plenge.

Sid 62–63: *POP#2* av Eva Koch, videoinstallation, 2016. Foto: Benny Britten-Austen.

← DE

← Blå porten

BCRS

Akutröntgen

→

→

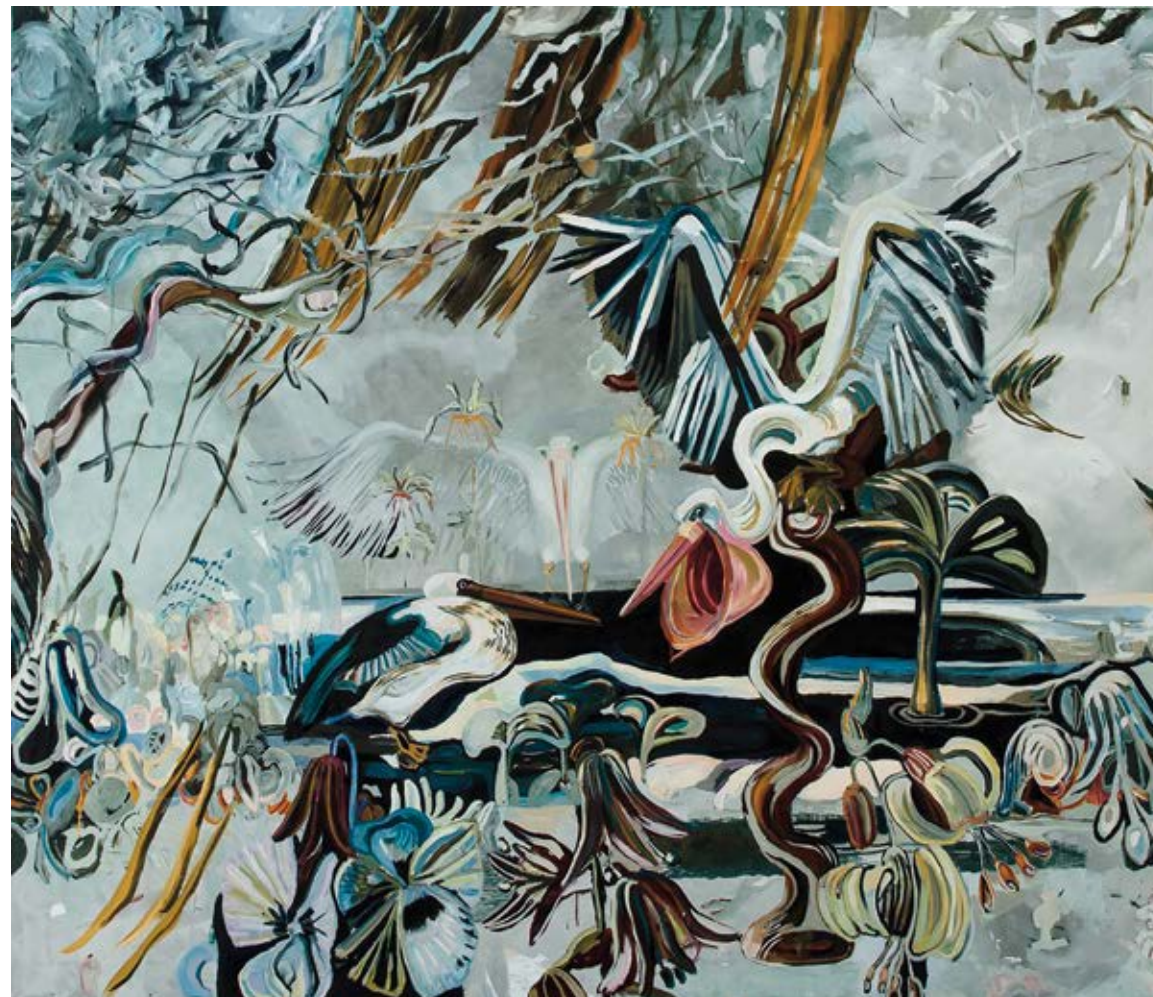
Fukt

Meta Isæus-Berlin

Meta Isæus-Berlin arbetar främst som målare men kombinerar ofta installation, måleri och skulptur. I målandet utgår hon från fragment ur konsthistorien, egna minnen, resor och möten – som hon arbetar om till nya uttryck. Ofta varvas fantasifulla scener med abstrakta komponenter. Symbolik blandas med det till synes realistiska. Bilder av olika världar smälter samman och skapar en flerskiktad narrativ struktur. Resultatet är ett drömskt och meditativt skimmer med förmåga att göra starka och personliga avtryck hos betraktaren.

Verket *Fukt* ingår i en serie målningar där Meta Isæus-Berlin tar betraktaren till ett gränsland mellan inre och yttre landskap. Bilden föreställer en exotisk park eller trädgård. Platsen är omgiven av tropiska växter. Vilda blommor och blad sträcker sig in i bilden. Här och var häckar paradisfåglar runt svarta vatten. I bakgrunden anas rastlösa skuggor och luftmassor i rörelse. Kontrasterna mellan ljus och mörker förstärker känslan av att något håller på att skifta. Målningen öppnar upp för tankar om sömn och vakenhet, liv, berättande, minnen och logik. Här finns en öppning mot det obekanta och det kanske möjliga.

Meta Isæus-Berlin är född 1963 och bor i Stockholm.

BILDTEXT

Sid 65: *Fukt* av Meta Isæus-Berlin, olja på duk, 2014.

The Last Painting Am Gipfel Spätherbst Morgen Auf Der Donau

Stefan Otto

I Stefan Ottos målningar möts fotografi och måleri i en lika delar analog och digital process. Arbetet inleds med att konstnären låter ett fotografi av ett landskap projiceras på en duk. I ett nästa steg målas en ny bild på en plexiglasskiva placerad framför. Slutligen tar Stefan Otto ett nytt fotografi av resultatet. Arbetsprocessen kan liknas vid de lager som skapas när vi försöker hålla fast vid minnen och återskapa dem. Tanken om vad som egentligen har skett bleknar och blir svårt att fånga.

Stefan Ottos konstnärskap rör sig kring hur individen skapar och återskapar sin historia och samtid. Han utmanar vår uppfattning om verkligheten och vårt sätt att se på världen. I måleri, foton och videoverk bearbetar han subjektiva upplevelser och erfarenheter, lägger till, tar bort och omformar. I Vrinnevisjukhusets Rum för avsked påminner bilderna om ett landskap ur ett fotoalbum. Här återges spegelblanka sjöar, höga berg och gröna dalar. Samtidigt är förgrunden disig. Den undflyende dimman skapar ett intryck av att något är både fångat och undflyende på samma gång. Kanske likt minnet självt. Konstverken är vilsamma och bjuder in till en stunds eftertanke. På ett varsamt och innerligt sätt skapar de ett utrymme för ett samtal mellan olika känslolägen och sinnesstämningar.

Stefan Otto är född 1969 och bor i Stockholm.

BILDTEXTER

Sid 66: *The Last Painting* av Stefan Otto, C-print, 2008.

Sid 68–69: *Spätherbst* och *Am Gipfel* av Stefan Otto, C-print, 2015.

Fågel, fisk & mittemellan

Spelrum för luftburna

Fredric Ilmarson

En ekorre klättrar uppför en gren. Ugglan hoar. Fiskar simmar mellan gröna blad. För Vrinnevisjukhuset har Fredric Ilmarson arbetat fram en uppfinningsrik gestaltning som väcker sinnena till liv. Konstverket *Fågel, fisk & mittemellan* är placerat på barnakuten och består av ett antal väggkollage i plexiglas och trä som målats i klara färger. I det större kollaget ingår ett antal figurer, konkreta och abstrakta, som bildar en helhet och för tankarna till en skog, en djungel eller ett pussel. Utifrån denna bild har konstnären lyft fram ett antal figurer och placerat dem på olika platser i rummet utifrån den välbekanta barnleken *Fågel, fisk & mittemellan*. Motiven blir till karaktärer som får eget liv och innehåll i barnens fantasi.

För den lilla ljusgården har Fredric Ilmarson tagit fram en hängande skulptur med titeln *Spelrum för luftburna* (konstverket är för tillfället nedmonterat och lagrat). Stommen är konstruerad av aluminium och rostfritt stål och består av infärgade partier som hålls uppe av en vajerkonstruktion. Den geometriska kompositionen silar solens reflektioner och skapar ett spännande ljus- och formspel. Under dygnets mörka timmar manifesterar sig skulpturen som ett skuggspel på väggarna, med hjälp av en inbyggd ljusarmatur. Titeln öppnar upp för associationer. Kanske finns här möjlighet att se en sparv som övar flygkonster från skulpturens topp, två humlor som surrar ikapp eller en trollslända som tittar fram bakom skulpturens ena sida?

Fredric Ilmarson arbetar med många konstnärliga uttryck såsom illustrationer, måleri, skulptur, musik och digitala bilder. Arbetsprocessen präglas av en öppenhet för slumpen och de material eller former som kommer i hans väg. Brädbitar, aluminiumskräp och spillmaterial kombineras till unika installationer, ofta med oväntade och interaktiva inslag.

Till de här aktuella båda verken har Fredric Ilmarson hämtat inspiration från Vrinneviskogen. Med olika uttryck, tekniker och material lockar konstnären ut barn och vuxna på en upptäcktsfärd i skog och mark.

Fredric Ilmarson är född 1974 i Norrköping och bor för närvarande i Linköping.

BILDTEXTER

Sid 71–73: *Fågel, fisk & mittemellan* av Fredric Ilmarson, plexiglas och trä, 2018. Foto: Sanna Lindberg.
Sid 74: *Spelrum för luftburna* av Fredric Ilmarson, aluminium och rostfritt stål, 2018. Foto: Susanne Rolf.

U

Leif Elggren och Hans Björn

Leif Elggrens och Hans Björns konstverk *U* stod färdigt då Vrinnevisjukhuset invigdes år 1988. Uppdraget bestod i att ta fram en konstnärlig gestaltning till byggnadens kulvertar med den sammanlagda längden på 700 meter.

I kulvertarna rör sig medarbetare och sjukvårdspersonal dagligen för transport av matvagnar, material och teknik mellan vårdbyggnaderna. Lokalerna har låg takhöjd och saknar fönster. Konsten har i detta sammanhang den viktiga uppgiften att underlätta orientering och skapa visuella upplevelser längs vägen.

Leif Elggren och Hans Björn har färgsatt kulverten i två blå färger, som delas av en röd horisontell linje. På sjutton platser längs vägen finns målningar och tillhörande små plaketter monterade. Bilderna är inte bredare än 35 cm och går från golv till tak. Målningarna innehåller olika former i rött, vitt, gult och svart. Deras avlånga höjdförhållande för tankarna till pelare som bär upp sjukhusbyggnaden. Inspirationen är hämtad från den äldsta kända läkarboken med titeln *Om människans natur* som skrevs av den grekiska läkaren Polybos på 200-talet. Polybos skrev om de fyra kroppsvätskor som människan består av: blodet, slemmet samt den gula och svarta gallan. Det är från dessa vätskors färger som konstnärerna hämtat sin färgskala till pelarna. I läkarbokens titel finns sjutton bokstäver och de sjutton målade pelarna i kulverten bär varsin bokstav ur titeln. Tillsammans formar de orden *Om människans natur*.

Leif Elggren är född 1950 i Linköping och bor i Stockholm.

Hans Björn är född 1947 i Örebro och bor i Malmö.

Nödtelefon 26

SOS
112

Område Röd	Område Röd
← Mötespunkt 10	↑ Mötespunkt 26
← Mot entré 10 ViNgården	↑ Städcentralen
← Målpunkt M	↑ Omklädningsrum
← Godsmottagning	Dagkirurgin
← Inre logistik	Endoskopiavdelningen
← Kök	
← söderö administration	

BILDTEXTER

Sid 76–81: U av Leif Elggren & Hans Björn, måleri på pannå, metall, 1988. Foto: Sanna Lindberg.

”Jag ville greppa det ogreppbara”

Ett konstnärssamtal mellan Ulla Fredriksson och Cecilia Edefalk

Två konstnärskolleger, Ulla Fredriksson och Cecilia Edefalk, tar här en reflekterande promenad längs Fredrikssons gestaltning av verket *UNIVERSUM – Hela rymden och tiden och allt dess innehåll*.

Cecilia: Vad började du arbeta med när du fick uppdraget för Vrinnevisjukhuset?

Ulla: Helheten. För att uppdraget var att göra en helhetsgestaltning över hela nya akutmottagningen: både väntrummet, korridorerna, innergården och en yttre fasad. Min utgångspunkt var himmelska element eftersom det är något universellt som alla kan ta till sig oavsett omständigheter och bakgrund. Jag ville skapa något vilsamt för sinnena som öppnar upp för någonting mer än det betraktaren kanske ser vid första anblicken.

Cecilia: Molnet är återkommande i ditt konstnärskap, kan du berätta mer om det?

Ulla: Jag har arbetat med moln i olika varianter sedan jag gick på konsthögskolan. För en utställning på Passagen i Linköping gjorde jag exempelvis ett moln om dagen under ett år, som jag pigmenterade utifrån min dagsform. Konstverken *Drömspel* och *Moln* kan alltså ses som en vidareutveckling av ett tema som jag återkommit till under lång tid.

Cecilia: *Drömspel* består av ett stort antal moln som vilar på linjer. Har du gjort dem som en tredimensionell form – ett och ett – och sedan delat dem på mitten? Finns det en baksida och en framsida så att säga?

Ulla: Varje moln är unikt. Jag har kört varje moln i en bandsåg och halverat dem. Därefter har jag blandat upp molnen och bearbetat varje objekt genom slipning och patinering. Om du tittar närmare på vart och ett av molnen ser du att formerna bär spår av handens individuella avtryck. Konstverkets materiella kvaliteter är viktiga och jag ser gärna att skulpturerna lockar till beröring.

Cecilia: Den första känslan som uppstår när jag ser *Drömspel* är att jag vill ta del av verket på ett taktilt plan. Att känna på varje form eller stryka min axel längs med väggen.

Ulla: Jag ser konstverket som ett partitur eller en dagbok som skrivits fram och redigerats under arbetets gång. Flera moln har plockats bort under processens gång. Jag har också tillfört en fågel i början och slutet på konstverket.

Cecilia: Har titeln något att göra med August Strindberg välkända teaterpjäs *Ett drömspel*?

Ulla: Jag läste *Ett drömspel* samtidigt som jag arbetade med konstverket. Fågeln är inspirerad av August Strindbergs litterära verk och kan i detta fall sägas representera det jordiska och det levande.

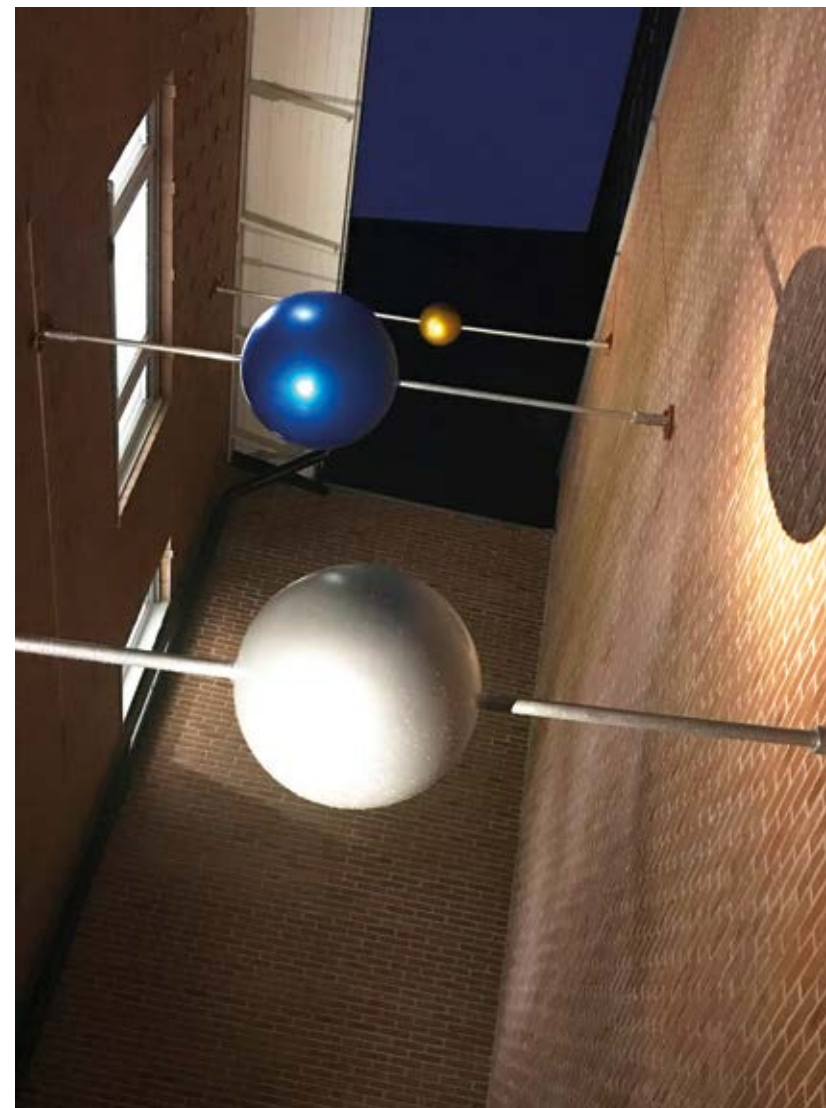
Cecilia: När jag går den här sträckan, längs med konstverket, så förvandlas plötsligt bilden för mig. Molnen blir till näckrosblommor, det blir en näckrosdamm som en fågel vilar i. Allt är så kärleksfullt utfört och laddat med handens njutning. Det finns något trösterikt i det som passar bra på en plats som kan upplevas lite obehaglig.

Ulla: Det gläder mig mycket. Om vi går vidare ut på innergården till skulpturen *Moln* så bestod mitt uppdrag i att förhålla mig till platsen som helhet och samtidigt hitta en koppling till ett äldre konstverk. Peter Hellboms *Huvud* finns på sjukhuset sedan 1980-talet och är omtyckt bland personal och allmänhet. Hellbom har skrivit följande om sin skulptur: "Frånvaron av en fågel kan fungera som en symbol för tankens frihet" vilket jag också tagit fasta på i mitt arbete. *Moln* är omsorgsfullt utmejslad i vit carraramarmor som putsats.

Stenen förmedlar en lätthet trots att den är gjord i ett mycket hårt material. Jag ser skulpturen som en metafor för ett sinnestillstånd eller en tanke.

Cecilia: Varför delade du molnet i tre delar?

Ulla: Jag ville att ljuset skulle leta sig in mellan de olika delarna. När mörkret lagt sig fyller ett antal ljuskällor ut tomrummen vilket skapar volym och rymd i verket. När betraktaren rör sig runt skulpturen förändras upplevelsen av molnet på ett spännande sätt.

Cecilia: Det är fint med växtligheten som länkar samman ditt verk med Peter Hellboms skulptur.

Ulla: Intill molnet växer vintergröna som jag tycker ger känslan av att molnet svävar på en blågrön matta. Peter Hellbom önskade att det skulle planteras ett träd i nära anslutning till hans skulptur. Idag står det ett litet träd mellan våra konstverk.

Cecilia: Vi rör oss vidare till väntrummet i receptionen. Till vänster finns en tv-apparat och till höger ljustavlan *Sol*. Solen är en till synes oföränderlig orange cirkel, men om vi betraktar den en stund så märks små skiftningar. Det är en levande planet. Lite längre ner i korridoren återfinns *Måne* som är på väg att sakta fejda ut. Vi ser bara en svag månskära och snart är bilden alldeles svart.

Ulla: Jag ville göra något omsorgsfullt och vilsamt för dem som befinner sig här. Jag har inspirerats av NASA:s bilder från månens faser och lagt mycket tid på programmering. Månskäran förändras från ny till halv på en halvtimme, och till hel på en timme.

Cecilia: Du har inte använt reflexfritt glas, varför inte?

Ulla: Det var ett medvetet val eftersom jag ville att glaset skulle spegla och ta in sin omgivning och de människor som befinner sig här. Konstverket är placerat i en miljö där människor kan få sitta och vänta i flera timmar, vilket kan ge en känsla av att inget händer. Vid en första anblick är också ljustavlorna statiska, men efter en stund har bilden skiftat. Konstverket handlar om väntan och att saker inte alltid kommer att vara som de är just nu.

Cecilia: Världsrymden är oändlig men i ljustavlorna finns det inget direkt djup återgivnet. Solen, månen och rymden existerar på samma avstånd.

Ulla: Ja. Det är inte fråga om en naturvetenskaplig återgivning utan jag har stannat i lägen som tilltalat mig estetiskt, där jag har hittat något intressant. Jag är inte ute efter att skildra några exakta förhållanden i världsrymden. Det finns en poäng i att inte riktigt kunna bedöma avståndet, vad ligger framför och bakom? Det hela är lite diffust – ja, nästan skulpturalt. Går formerna in eller ut i varandra? Bilden blir som en tredimensionell form, något att greppa eller helt enkelt ett uttryck för viljan att greppa det ogripbara. Det är väl det som är själva essensen i mitt arbete: jag har försökt greppa något ogripbart. Och att på något sätt återge det.

Ulla Fredriksson är född 1972 i Norrköping och bor nu på Vikbolandet utanför staden. Hon arbetar främst skulpturalt och hennes verk kännetecknas av en böljande lekfullhet och stark formkänsla. Ulla Fredriksson har gjort flera offentliga gestaltningar för bland annat Norrköpings rådhus och Vega pendeltågsstation i Haninge.

Cecilia Edefalk är född 1954 i Norrköping och bor för närvarande i Berlin och Stockholm. Hon arbetar med måleri, fotografi, skulptur och installationer. Cecilia Edefalks konst präglas av processer, ett andligt sökande, sinnlighet, närvaro och respekt för naturen. Hon är en av de mest uppmärksammade svenska konstnärerna, såväl i hemlandet som internationellt.

Samtalet ingick i ett digitalt pilotprojekt av **Madelene Gunnarsson** presenterat på Konstfacks vårutställning 2018, inom ramen för utbildningen CuratorLab.

BILDTEXTER

Sid 83: Bild på Cecilia Edefalk och Ulla Fredriksson. Foto: Lars Bomanson.

Sid 84–85: Fotografi från Ulla Fredrikssons arbetsprocess. Foto: Ulla Fredriksson.

Sid 87: *Rymd* del av verket *Universum* av Ulla Fredriksson, infärgad aluminium, 2017. Foto: Susanne Rolf.

Skogen av pelare

Ett konstnärssamtal mellan Ulrik Samuelson och Pia Sandström

Med konstnärskollegan Pia Sandström diskuterar här Ulrik Samuelson sin gårds-gestaltning för Vrinnevisjukhuset från 1988. Verket har tidigare kommenterats av Karin Hermerén i samtalet *Offentlig konst som kulturarv*.

Ulrik: I den här anteckningsboken har jag skrivit: ”att frammana rum som något minskar vår egen pågående förstelning. Därvid försöker jag använda så vanliga konventionella och traditionella material och ting och metoder som jag kan finna. Däremot försöker jag föra samman dessa till icke förut synliga konstellationer, att försöka föra in dem i ett relationsnät som kan stimulera och konfundera, med andra ord öppna ögonen, och möjligen någon gång ge upphov till något man kunde kalla en konstupplevelse.”

Pia: Du intresserar dig för rummet i vid mening och samarbetade tidigt med arkitekter och landskapsarkitekter i olika sammanhang.

Ulrik: Som student på Kungliga Konsthögskolan läste jag en kurs som hette *Arkitektur för målare och skulptörer*. Kursen bestod till stor del av exkursioner för att vi skulle få uppleva arkitektur i verkligheten. Där och då insåg jag att jag ville hitta sätt att gå i dialog med arkitekturen och rummet, att inte endast producera en målning till en slät vägg.

Pia: Jag tänker också att det har någonting att göra med det du just sa – att ni åkte ut för att uppleva arkitektur i verkligheten. Att arkitektur inte enbart är det vi uppfattar visuellt utan den totala kroppsliga upplevelsen av en plats. Det är ett rum för människan där vi passerar, uppehåller oss eller vistas.

Ulrik: När jag tänker tillbaka så hänger det intresset ihop med utställningar som jag gjorde redan i början på sextiotalet. Vid ett tillfälle tog jag en hel vägg i anspråk, klädde in den i korrugerad plast, målade den kolsvart och placerade näckrosor i plast på den svarta ytan. Plasten spändes så att den låg i vågor och gav intrycket av att hela väggen vek sig. Det var första gången jag byggde ett helt nytt rumsligt sammanhang som hade förmåga att förändra en hel miljö.

Pia: I ditt uppdrag för Vrinnevisjukhuset ingick att ta fram en gestaltning för kafeteria och entrégård. På gården står sjuttio spiralvridna kolonner som bär upp en pergola. Gården beskrivs ofta som en skog, alltså en skog av pelare.

Ulrik: Jag använde mig av vägtrummor i stål som vanligen ligger nedgrävda under vägar för avrinning eller dränering. Stående blir de plötsligt till pelare eller trädstammar.

Pia: Du har tidigare berättat att du hämtat inspiration till konstverket från Vrinneviskogen där du lekte som barn...

Ulrik: Det stämmer, jag växte upp i Norrköping och skogen låg nära där vi bodde.

Pia: ... jag får en inre bild av skogen, trädstammarna som stått där och ljudet av den susande skogen.

Ulrik: Ja, och det var något alldeles speciellt att gå in i skogen, träden var ovanligt fina och höga, tillsammans bildade de ett rum eller en sal. Vi byggde kojor och på vintrarna åkte vi skidor genom skogslandskapet. Platsen har betytt mycket för mig.

Pia: En annan plats som varit betydelsefull för dig är den stora moské-katedralen Mezquita i Córdoba, Spanien. I moskén öppnar sig den stora salen med kolonner ut mot innergården där pelarna ersätts av träd. Pelare och träd är återkommande.

Ulrik: Det rör sig om ett slags korsbefruktning av platser jag varit på i min barndom och ställen jag rest till som vuxen, såsom Córdoba.

Pia: Jag tänkte vidare på moskén i Córdoba och dess trädgårdar. I den islamska världen hade trädgården en central betydelse och jag uppfattar att den präglades av en stillhet och ett meditativt lugn till skillnad från den västerländska som tycks gå ut på att finna ro genom aktivitet.

Ulrik: Det stämmer att den meditativa aspekten är viktig, utgångspunkten var att platsen skulle efterlikna en klosterträdgård. Jag samarbetade med en landskapsarkitekt som planterade medicinalväxter här och var. I mitten av gården finns en långrutig soffa i kakel som också fungerar som fontän. På andra sidan kakelbågen finns sittplatser för vila och kontemplation.

Pia: Du har placerat ut flera stenar på gården. Var kommer de ifrån?

Ulrik: Det är marmor från ett bruk i Kolmården. Idag ser de nästan svarta ut men från början var de vackert gröna.

Pia: Det mjuka vattnet mot den hårda stenen väcker tankar hos mig. Vattnet som en livgivande ådra eller en möjliggörare av någonting. Det är ett element som bidrar med rörelse, vattnet står inte stilla, i kontrast till den tidlösa hårda stenen.

Ulrik: Alla de associationer du nämnt under vårt samtal är relevanta. Det är poängen med bildkonst tycker jag – de idéer, tankar och känslor som konsten förmår väcka hos var och en av oss.

Ulrik Samuelson är född 1935 i Norrköping och bor i Stockholm. Han intresserade sig tidigt för rummet i vid mening och rör sig obehindrat mellan måleri, skulptur och installationer. Verken är ofta symboliskt laddade och går i dialog med olika historiska källor. Ulrik Samuelson har gjort stora avtryck i vår offentliga miljö genom åren, exempelvis genom sina gestaltningar till Centralstationen och Kungsträdgårdens tunnelbanestation i Stockholm.

Pia Sandström är född 1969 och bor i Stockholm. Hon arbetar med olika material, som text, ljud och rumsliga installationer. Hennes arbete kretsar kring de lager av realitet, fiktion, vardag och magi som omger oss. Pia Sandström har medverkat i flera solo- och gruppställningar, till exempel på Moderna Museet, Bonniers Konsthall och Kiasma i Helsingfors.

Samtalet ingick i ett digitalt pilotprojekt av **Madelene Gunnarsson** presenterat på Konstfacks vårutställning, 2018, inom ramarna för utbildningen CuratorLab.

BILDTEXTER

Sid 91: Bild på Pia Sandström och Ulrik Samuelson. Foto: Madelene Gunnarsson.

Sid 92–94, 97: *Gårdsgestaltning* av Ulrik Samuelson, 1988. Foto: Sanna Lindberg.

RÖSTER

om konsten

”Jag arbetar som byggprojektledare inom Vision 2020 och har ingått i den styrgrupp som handskats med konsten på Vrinnevisjukhuset. Satsningen på nya konstnärliga uttryck utgjorde, liksom översynen och restaureringen av den befintliga konsten, en del logistiska utmaningar för oss. På den så kallade Pingvingården byggde vi en helt ny paviljong och tog ner ett stort antal träd. Eftersom det inte fanns någon annan väg in till gården fick vi transportera jord, grus och växtmaterial genom sjukhuskorridoren. Peter Hellboms skulptur *Huvud* flyttades runt till ett flertal provisoriska platser innan det slutligen placerades där den stod från början. Vi bytte också ut de existerande träbjälkarna till ett mer beständigt virke och adderade ett plåttak till Ulrik Samuelsons gårdsgestaltning vid sjukhusets entré. Vid bårhusets entré flyttade vi en glaskula som står på ett marmorfundament och en skulptur som föreställer ett par som håller om varandra. Tidigare var skulpturerna otillgängligt placerade, men på den här platsen tror jag att de bidrar till att miljön känns omhändertagande.

Det har varit spännande att se hur den äldre konsten möter samtida uttryck. När vi installerade Eva Kochs videokonstverk var det struligt att få till tekniken till en början, men nu har det fungerat oklanderligt. Jag får ofta höra från både personal och patienter att konstverket tillför variation och karaktär till platsen.

Även för oss som arbetar i vårdmiljön är konsten betydelsefull. Den bidrar med lugn och engagemang och är närvarande överallt på Vrinnevisjukhuset.”

Peter Haglund, byggprojektledare

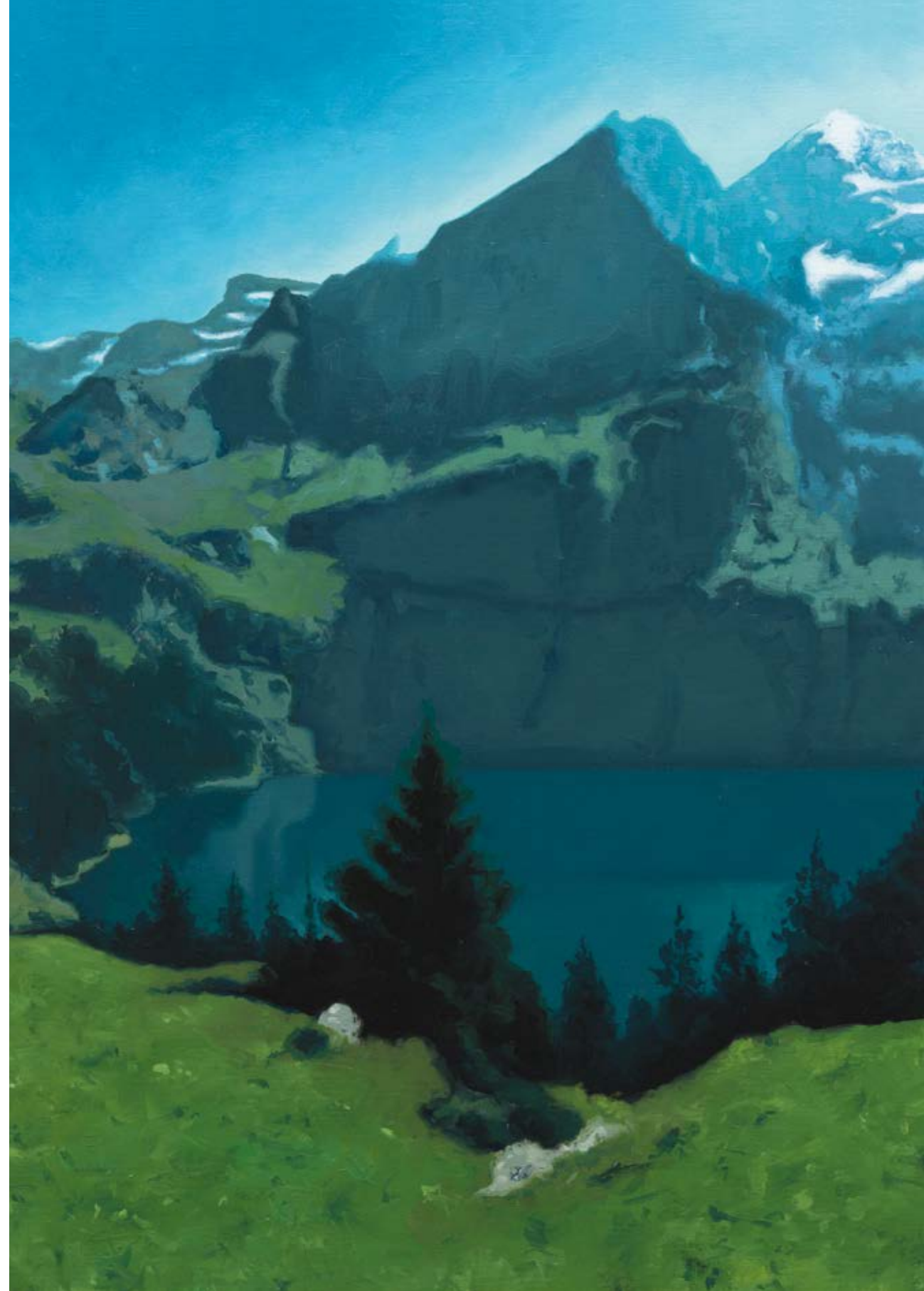
BILDTEXT

Sid 100: Detalj ur *Zoo World 1* av Julia Lindemalm, fotografi, 2011.

”Både när jag kommer till jobbet och när jag går hem så möter jag konsten i form av ett bergslandskap. Målningarna är placerade i ett trapphus och jag får böja mig uppåt för att se bergstopparna när jag kommer till sjukhuset. När jag går hem tittar jag ner ifrån dem. Det är ett trevligt inslag i en annars steril miljö.

Jag tänker också på ett videokonstverk som föreställer en vallmo-blomma. Den är slående! Även om jag är fokuserad på annat så går det inte att låta bli att titta på den. Jag ser många andra stanna till här också. De står länge och tittar. Konsten tillför något kontemplativt och omsorgsfullt till miljön.”

Lotta Lind, vårdenhetschef på urologmottagningen

BILDTEXT

Sid 103: Detalj ur *Bergtagen* av Martin Wickström, måleri på pannå, 2020.
Foto: Per-Erik Adamsson och Martin Wickström.

”Det finns ett konstverk som jag bär med mig i mitt minne sedan långt tillbaka. När jag arbetade på psykiatriavdelningen fanns det en stensulptur som stod på golvet alldeles intill entrén. Stenen var oval och låg på ett svart fundament. Av någon anledning tilltalade den mig starkt. Kanske var det enkelheten. Jag minns hur patienter gick fram till skulpturen och la sina händer på den. Att stenen kändes så mjuk trots den hårda ytan.”

Vårdpersonal, Vrinnevisjukhuset

BILDTEXT

Sid 104: *Hälsostenen* av Anders Thorlin, sten, 1990. Foto: konstavdelningen, Region Östergötland.

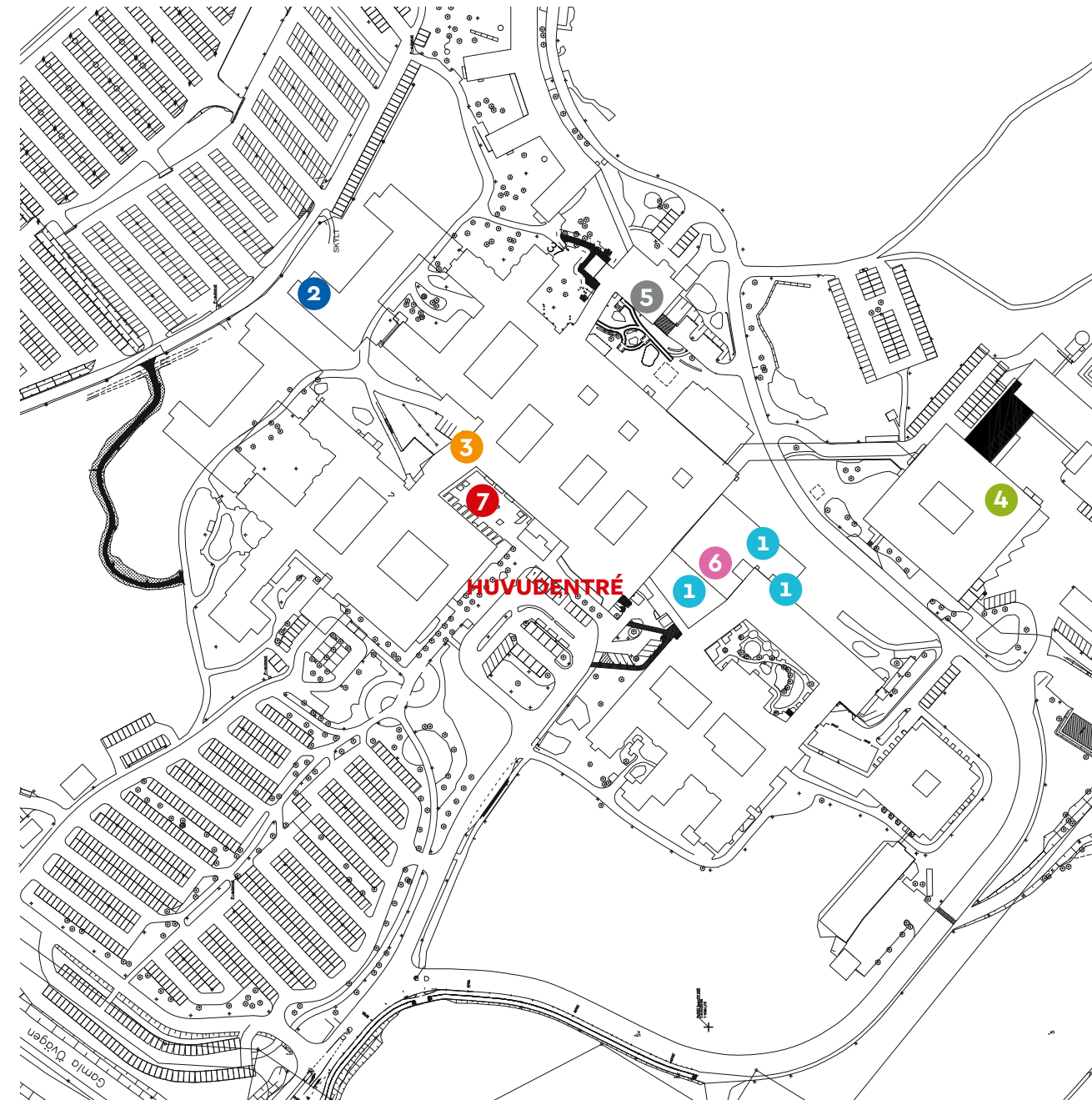
Översiktskarta

– platsintegrerade konstverk

Vrinnevisjukhuset
i Norrköping

- 1** *Universum – Hela rymden och tiden och allt dess innehåll* – Ulla Fredriksson
Akutmottagningen, anslutande ljusgård samt fasad
- 2** *Bergtagen* – Martin Wickström
Personalentré
- 3** *POP#2* – Eva Koch
Korridor i anslutning till entréhall
- 4** *Fukt* – Meta Metalsæus-Berlin
ViNgården
- 5** *The Last Painting, Am Gipfel, Spätherbst, Morgen Auf Der Donau* – Stefan Otto
Avskedsrummet
- 6** *Fågel, fisk & mittemellan* – Fredric Ilmarson
Barnakuten
- 7** *Gårdsgestaltning* – Ulrik Samuelson
Huvudentrén

BILDTEXT

Sid 108–109: *Vidöppenstångd* av Ann Edholm, grafiska blad, 2000. Foto: Sanna Lindberg.

Sid 110–111: Detalj ur *Zoo World 3* av Julia Lindemalm, fotografi, 2011.

© KONSTEN – Vrinnevisjukhuset i Norrköping.

Redaktör: Ann Magnusson, AM Public.

Redaktion: Ann Magnusson, Madelene Gunnarsson, Atte Öhrnell.

Text: Madelene Gunnarsson (där ej annat anges).

Grafisk formgivning: Sirje Papp.

Ansvarig utgivare: Region Östergötland.

Tryck: Kalejdoskop, 2022.

ISBN: 978-91-639-9099-1

Region
Östergötland